

Nitel Araştırmalarda Paradigmalar, Yöntembilimleri ve Araştırma Titizliği^(*)

Paradigms, Methodologies, and Rigor in Qualitative Research

Deniz Tunçalp^(**)

Özet

Araştırma sürecinde yapılan seçimler, araştırmacılar tarafından benimsenen paradigma ve yöntembilim tercihinin bağlı olarak bir araştırmacının titizliğine temel oluşturur. Bu çalışma, felsefi açıdan uyum ya da kıyaslanamaz çelişki içinde olabilecek pek çok alternatif karar arasında kendi yolunu çizmesi gereken nitel araştırmacılara rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle makale, nitel araştırmacının temelini oluşturan paradigmaları ve çeşitli metodolojik yaklaşımları tarif etmekte ve nitel bir araştırma projesinin titizliğini ve kalitesini geliştirmek için kullanılan, güvencedeğerlik, nirengi ve düşünömsellik de dahil olmak üzere, çeşitli yaklaşım ve kriterleri tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Nitel araştırma, yöntembilim, nitel yöntembilimleri, araştırma titizliği, güvencedeğerlik, nirengi, düşünömsellik

Abstract

The choices made during a research process provide a basis for the rigor of the research depending on the paradigm and the methodology adopted by the researchers. This article aims to guide qualitative researchers who need to draw their path among many alternative decisions that may be in philosophical fit or incommensurable conflict. Therefore, the article discusses paradigms and various qualitative methodologies forming the basis of their qualitative research. The discussion includes several criteria and approaches to improve the rigor and quality of a qualitative research project, including trustworthiness, triangulation, and reflexivity.

- (*) İlk sürümü 24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi'nde kongre öncesi eğitim olarak 2016 yılında sunulan bu makalenin gelişmesinde sağlamış oldukları katkılardan dolayı Erkan Erdemir, Umut Koç, Kutay Güneştepe, Uğur Yetkin ve Hakan Erten'e, düzenlenen eğitimin katılımcılarına ve yayın sürecindeki katkılarından dolayı Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi hakemlerine teşekkür ederim. Hakemlerin diğer faydalı yorumlarının yanı sıra, özellikle Şekil 1 için bir numaralı hakeme borçluyum.

- (**) İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Maçka, 34367, Beşiktaş, İstanbul, tuncalp@itu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-4790-5512

Tunçalp, D. (2021). Nitel araştırmalarda paradigmalar, yöntembilimleri ve araştırma titizliği. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-47.

Makale Türü : Derleme Makale
Başvuru Tarihi : 26.08.2021
Kabul Tarihi : 25.9.2021

Article Type : Review Article
Received : 26.08.2021
Accepted : 25.9.2021

Keywords: Qualitative research, methodology, qualitative methodologies, rigor, trustworthiness, triangulation, reflexivity

Giriş

Cambridge Üniversitesi'nden Mark de Rond, "Son Amatörler" kitabında, baskı altında çalışan yüksek performanslı takımları incelediği araştırma gündeminin bir parçası olarak, Cambridge Üniversitesi'nin kürek takımıyla 199 gün boyunca geçirdiği etnografik çalışmasını raporlar. Kitapta özetlenen etnografik çalışma 19 Eylül 2006'da başlar ve aralıksız devam ederek Oxford Üniversitesi ile geleneksel kürek yarışmasının düzenlendiği 7 Nisan 2007 günü sona erer (de Rond, 2009). Araştırmacı etnografik geleneğe uygun bir şekilde kendini bir araştırma enstrümanı (Mulholland, 2007) olarak kullanmış ve kürek takımının bir üyesi gibi davranarak, gözlem ve katılım gerçekleştirmiştir. Araştırmanın raporlandığı kitap ve ilişkili makaleleri okuduğumuzda, araştırmacının sadece kendisiyle paylaşılan ifadeleri ve kendi gözlediği durumları değil, yaşadığı duygu ve düşünceleri de çalışma boyunca not aldığını, bu izlenimlerini ve duygularını da görgül veri olarak analiz ettiğini ve böylece gözlenen gerçekliğin ötesine geçmeyi amaçladığını görürüz. Öyle ki, araştırmacı, çalışması sırasında sadece gözlem, duygu ve düşüncelerini değil, kürek takımının yatakhaneğinde uyurken gördüğü rüyaları da sabahları etnografik defterlerine not etmiş ve bu rüyaları da diğer görgül verilerle birlikte inceleyerek sonuçları araştırma sürecine yansıtmıştır (de Rond & Tunçalp, 2017).

Bu çalışma örneğinde, nicel bir araştırma ile de incelenebilecek bir konu olan baskı altında yüksek performans gösteren takımlara ilişkin araştırma sorusu, kullanılan nitel yaklaşım sayesinde zengin bir arka planla birlikte sunulmuştur. Ön planda incelenen olguyu kuramsal bütünlük ve çelişkileriyle birlikte raporlayan, katılımcıların da araştırma metni içinde kendi adlarına konuşmalarına izin veren araştırmacı, araştırmacı olarak kendi pozisyonunu da aktif bir şekilde eleştirmektedir. Bu sayede toplanan zengin verinin analiz edilmesi ve sunulması ile bir dizi yüksek etkili yayın üretilmesi de mümkün olmuştur. Araştırma sonucunda yayınlanan kitap (de Rond, 2009) dışında, veriyi farklı açılardan inceleyen ve tartışan çeşitli kitap ve makalelerin yayınlandığı görülmektedir (de Rond, 2008; King & de Rond, 2011; de Rond, 2012; Lok & de Rond, 2013; de Rond & Tunçalp, 2017).

Benzer bir şekilde, Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi'nin (YOAD) ilk beş yılı olan 2016-2020 döneminde, yayınlanmış tüm görgül makalelerin yaklaşık

%67'lik bir bölümünde de nitel araştırma yaklaşımları kullanılmıştır. Dergideki görgül makalelerden Sayım & Tunçalp (2019) nicel ve nitel yaklaşımları birlikte kullanan üç aşamalı bir araştırma ile diplomatların yurtdışı görevlendirmelerdeki uyumu, yaptıkları hazırlıkları, aldıkları eğitimi, sosyalleşmelerini ve sahip oldukları iş ieriği ve çalışma ortamının etkileri ile ilişkili olarak incelerken; Doğanay (2016: 31), derinlemesine görüşme ve gözlem yoluyla veri toplayıp ierik analiz ile yorumlayarak, emek süreci perspektifinden eleştirel bir yaklaşımla “çağrı merkezlerinde hangi kontrol ve rıza dinamiklerinin ortaya çıktığını” araştırmıştır. Bunun yanı sıra Vatansver (2017) bir yöneticinin otobiyografisi üzerinden otantik liderliği incelemiş, Aslan ve Özeren (2018), güncel çalışma yaşamı ve beyaz yakalı bir kadın çalışanı konu alan bir romanın analizi ile neoliberal yönetimselliğin gündelik iş yaşamında nasıl işlediğini çalışmıştır. Dil ve Barca (2018) ise uzun ömürlü işletmelerin strateji perspektiflerini analiz etmek için, örnek olay yöntembilimiyle, 1807-1893 yılları arasında kurulan dokuz uzun ömürlü ve benzer yaştaki işletmeyi derinlemesine mülakat, yerinde gözlem ve ikincil veri analizi kullanarak incelemiştir. Doruk ve Taysir (2018: 77) de yine örnek olay yöntembilimi ile, “Türkiye’de yerel ekolojik hareketlerin neden örgütlendiğini ve başarıya nasıl ulaştıklarını”, Çanakkale örnekleri üzerinden araştırmıştır. Öte yandan, Uçar-Kartoğlu (2018) çoklu kurumsal mantıkların uzun süre birlikte var olabilmek mekanizmalarını sorgulamak için 2000-2015 döneminde müzeciliğin kamu hizmeti ve piyasa mantıkları altında yürütülmesini birincil ve ikincil verileri kullanarak araştırmış, Özseven (2017: 69) ise alan tözü ile kurumsal mantık tözü arasındaki uyum ve uyumsuzlukların “örgütsel alanların evrilmesinde nasıl bir rol oynadığı” olgusunu sağlık alanında dokümanlar üzerinden incelemiştir. Bunların yanı sıra, tarihsel bir yaklaşımla, Özkul (2017: 5), “Türkiye’de yükseköğretimde ticaret eğitimi veren ilk kurum olan Ticaret Mektebinin, 1883-1916 yılları arasında müfredat programlarında yer alan” ders ieriklerini ele almıştır. Geçtiğimiz yıl ise, Uslu (2020) ilkokul sınıf öğretmenlerinin iş-yaşam dengesini inceleyerek, öğretmenler ve eşleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup çalışmalarının yanı sıra gözlem ve doküman incelemesi yapmıştır. Yine aynı yıl, Sayın ve Erdoğmuş (2020), kâr amacı gütmeyen örgütlerde yeniden yapılanma ile meşruiyet kazanımı sürecini, Türkiye Kızılay Derneği’nde örnek olay deseni kullanarak ele almışken, Özseven (2020), çoklu kurumsal mantıklar altında hekim pratiklerini hekimlerle yapılan görüşmeler üzerinden nitel olarak incelemiştir.

YOAD elbette nitel araştırmaların artan ağırlığı konusunda yalnız değildir. Alanın amiral gemileri denebilecek pek çok uluslararası dergide de nitel araştırma giderek daha fazla yer bulmaktadır (Bansal & Corley, 2011; Strang & Siler,

2017). Bu sayede, nitel makalelerin dergiler tarafından değerlendirilmesinde, temel kriterler de belirginleşmeye başlamıştır (Savall, Zardet, Bonnet, & Peron, 2008). Artan yaygınlıkla birlikte, nicel araştırmalara göre yüksek çeşitlilik barındıran nitel araştırmalarda, araştırma titizliği (rigor) nasıl geliştirilebilir sorusu da gündeme gelmektedir.

Araştırma titizliği, araştırmacının kuramsal ve felsefi perspektifinin içerdiği kabuller ile ilişkili bir şekilde yapılan yöntembilim (methodology) seçiminden, bunu takiben belirlenen yöntemlerin (method) seçilen yöntembilime göre uygulanmasına ve sonuçların raporlanmasına kadar araştırma sürecinin her aşamasında yapılan çeşitli tercihlerle belirlenir. Nicel araştırmaların titizliği denince, yazında neredeyse matematiksel bir kesinlikle yerleşmiş ölçütler ile karşılaşırız. Nitel araştırmaların yaygınlaşmasıyla birlikte ise araştırmacıların sahip oldukları meta-kuramsal bakış açısına bağlı olarak, neyin kendi içinde daha titiz bir nitel araştırma tasarımı olduğunu tarif eden özel kriterler ve genel uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu makale, alternatif paradigmlar ve yöntembilim seçimine göre nitel araştırmanın titizliğinin nasıl geliştirilebileceğini tartışmaktadır. Makale böylece, felsefi uyum veya kıyaslanamaz çelişki içinde olabilecek birçok alternatif arasından araştırmacılara kendi yollarını bulabilmeleri için katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu amaca yönelik olarak makaleyi kaleme alırken birtakım unsurları da kapsam dışında bırakmak gerekmiştir. Örneğin, nitel araştırmada çok önemli bir yer tutan ve çoğu zaman analiz aşaması ile iç içe geçen araştırma sonuçlarının yazım ve sunulması (Jonsen, Fendt, & Point, 2018) bu makalenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca, her biri önemli detaylar içeren çok sayıdaki paradigma ve nitel araştırma yöntembilimlerinden yalnızca bazıları, genel olarak ele alınabilmıştır. Örneğin, nitel araştırma kimlere hizmet eder veya etmelidir sorularına odaklanan etik konularına, kritik kültür politikalarına (Conquergood, 1991) ve post-kolonyal yöntembilim yaklaşımlarına (Prasad, 2003) bu makalede değinilmemiştir. Ayrıca makalede nitel veri toplama ve analizine yönelik yöntemler (Holliday, 2015) de, her birinin titizliğe yönelik olarak içerdiği sayısız teknik karar nedeniyle kapsam dışında bırakılmıştır.

Makalenin içerik akışı olarak, bir sonraki bölümde nitel araştırma kavramı ve bir dizi araştırma paradigması açıklanacaktır. Bu bölümlerin sonrasında nitel araştırma kapsamında yaygın olarak kullanılan bazı yöntembilim alternatifleri ve takiben nitel araştırma titizliği ve bununla ilgili olarak güvenedeğerlik (trustworthiness), nirengi (triangulation) ve düşünömsellik (reflexivity) kavramları tartışılacaktır.

Nitel Araştırma

Sosyal bilimlerde paradigmaların çeşitlenmesiyle birlikte nitel araştırmalar kendilerine giderek genişleyen kitleler bulmuş ve yeni araştırma alanları açmıştır. Bir zamanlar bilim dışı olmakla (Kvale, 1994) veya bilgi üretiminde seçici olmamakla (Seale, Gobo, Gubrium, & Silverman, 2004) itham edilen, belli başlı dergilerde kendisine yer bulmakta zorluklar yaşayan (Pratt, 2008) nitel araştırma, sosyal bilimlerde önemli bir kitleye ve uygulama yaygınlığına ulaşmış (Alasutari, 2010; Bluhm, Harman, Lee, & Mitchell, 2011), hatta kimi zaman ana akımın bir parçası olmaya başlamıştır (Yin, 2011).

Nitel yazında benimsenen yöntembilim tanımlarını inceleyen Chesebro ve Borisoff (2007) nitel araştırmayı, (1) veri toplamanın doğal (*naturalist*) bir ortamda yapıldığı, (2) katılımcılarla etkileşimi tamamen yapısallaştırılmamış olan, (3) anlamları ve sembolleri yakalamaya yönelik ilgiler barındıran ve incelenen sosyal olguyla ilgili içgörüler (*insights*) üretmeyi hedefleyen bir araştırma çeşidi olarak tanımlamaktadır. Benzer bir şekilde, Gephart (2004: 454-455) nitel araştırmayı (1) incelenen olgunun süreçlerine ve anlamlarına odaklanan, (2) aktörlerin yorumlamalarına doğal bir şekilde başvuran ve (3) sosyal gerçeklik tarafından yaratılan sosyal deneyimlerin içgörülerine veya bu deneyimlerin nasıl bir sosyal gerçeklik yarattığına ilişkin araştırmalar olarak tanımlar.

Makalenin başlangıcındaki Oxford-Cambridge kürek yarışına hazırlanan takımın etnografik olarak araştırılması örneğinin de gösterdiği gibi, nitel araştırmalar araştırma dünyasına ciddi bir katkı sağlamaktadır. Bu yaklaşımlar sayesinde, incelenen olgu ve varlıkların niteliklerini, miktarlarını, çokluklarını veya yokluklarını, nicel olarak yoğunluklarını ve frekanslarını ölçerek ulaşamayacağımız süreçleri ve anlamlarını incelemeyi, anlamayı, anlatmayı ve açıklamayı sağlayan (Denzin & Lincoln, 2003) araştırmalar tasarlanabilmektedir. Burada çok sayıda paradigma ve yöntembilim alternatifi arasında seçim yaparken belirleyici olan araştırmacının bilim felsefesi tercihleridir. Bu tercihler yine çok sayıda alternatif arasından veri toplama ve analizi için seçilen yöntemlerin nasıl kullanılacağını da belirler (Blaikie, 2000: 273-274).

Felsefi kabullerin irdelenmesi paradigma tartışmasının doğal bir parçasıdır. Bu irdeleme aslında kuramlara ilişkin kendi kabullerimizi netleştirmeyi barındırır. Temel olarak varlığın doğasının ne olduğu (varlıkbilim-ontoloji) ve dünyayı nasıl

bilebileceğimiz (bilgibilim-epistemoloji) gibi temel kuram hakkındaki (meta-theoretical) sorulara araştırmanın her safhasında birbiriyle uyumlu yanıtlar vermek, titiz bir araştırma üretebilmek ve tutarlı bir araştırmacı pozisyonu geliştirebilmek için özel önem taşır.

Nicel araştırma ve genel olarak doğa bilimleri gerçekçi varlıkbilime dayanır. Bu yaklaşıma göre gerçek vardır ve herkes için değişmez bir şekilde ayındır (objektif gerçeklik). Nitel araştırma ise genellikle adcı (nominalist) varlıkbilim anlayışına dayanır. Buna göre çok sayıda bağlam ve gerçeklik aynı anda bulunabilir veya hiç bulunmayabilir. Bilgibilim açısından ise, nicel araştırma yaklaşımı dünyayı bilmek için tek bir yol olması prensibine dayanır. Buna göre dış dünya araştırılan olgunun etrafında bütünlük bir şekilde mevcuttur ve ayrıcalıklı bir gözlemci (araştırmacı) tarafından dünya ve olgu dışarıdan bir gözlemci tarafından gözlenebilir ve anlaşılabilir. Nitel araştırma ise, bilgibilim açısından genellikle gerçeğin sosyal olarak kurgulandığını ve yorumlandığını kabul ettiği için, farklı kimselerin düşündüklerini, söylediklerini, hissettiklerini anlamayı içerir. Bakış açılarına göre bilginin değişkenlik gösterdiği ve göreceli olduğu kabul edilir. Bir başka deyişle, “nitel araştırma, insanların ne düşündüklerini ve nasıl hissettiklerini veya en azından ne düşündüklerini ve nasıl hissettiklerini söylediklerini bulmayı içerir. Bu tür bilgiler, sayılardan ziyade duygu ve izlenimleri içerdiğinden öznelidir.” (Bellenger, Bernhardt, & Goldstucker, 1976: 2). Kısacası nitel araştırma doğası gereği bağlamsaldır (Morgan & Smircich, 1980), incelediği olguyu, o olguda yer alan kişilerin ve toplulukların deneyimlerini, düşüncelerini, duygularını, izlenimlerini, bu aktörlerin kendi doğal ortamlarında (Lincoln & Guba, 1985) anlamlandırarak yorumlar (Silverman, 2016).

Nicel ve nitel araştırmanın mantıksal çıkarım biçimleri de birbirinden farklıdır. Nicel araştırma tümdengelim (*deduction*) ile çalışır. Buna göre kuramdan yola çıkılır, buna bağlı olarak araştırma hipotezi üretilir, veri toplama ve analiz ile hipotez değerlendirilerek bir sonuca ulaşılır. Genelden özele giden, kaynağını kuramdan alan araştırma sorusu, ulaşılan sonucun da kuram çerçevesinde genellenmesini sağlar. Nitel araştırma ise, mantıksal çıkarım biçimi olarak genellikle tümevarım (*induction*) ile çalışır. Buna göre yine arka planda genel bir kuramsal bilgi mevcut olabilir. Yapılan gözlem ve toplanan verinin yinelemeli bir şekilde kodlanmasıyla (Locke, Feldman, & Golden-Biddle, 2020) ortaya çıkan desen bizi bağlamsal çıkarımlara götürür. Ayrıca, son zamanlarda nitel verinin kodlanması ve içsel boyutlarının ortaya çıkarılması için yapılandırılmış süreç yaklaşımları (Gioia, Corley, & Hamilton, 2013) ve yazılım araçları (Gilbert, Jackson, & di Gregorio, 2014) da yaygınlıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Yaygın tümevarım anlayışı dışında, nitel veriye önceden kavramlar empoze etmenin araştırma açısından tehlikelerine (Glaser & Strauss, 1967) karşın, tümdengelim ile mantıksal çıkarım yapan nitel araştırma örnekleri de yazında mevcuttur (Gilgun, 2019; 2004; Hyde, 2000). Bunların dışında kaçırma (*abduction*) ve terstengelim (*retroduction*) mantıksal çıkarım yaklaşımları da nitel araştırmalarda görölmektedir (Meyer & Lunney, 2013). Kaçırma, tümevarım ve tümdengelim sıralı ve tekrarlı bir biçimde kullanılmasına, bir başka deyişle özel gözlem ve genel kuram arasında gidip gelmeye dayanır (Dubois & Gadde, 2002; Magnani, 2011). Terstengelim ise, gözlenen düzen veya düzensizliklerin arkasında yatan mekanizmaları keşfetmek, yeni bir kavramsal çerçeve veya kuram oluşturmak için (Danermark, Ekström, Jakobsen, & Karlsson, 2002), çalışılan kavramın var olamayacağı durumları tanımlayarak tersten bir kavramsallaştırma yapar (Bhaskar, 1979: 15).

Sadece mantıksal çıkarım biçimleri değil, nicel ve nitel araştırmaların perspektifleri ve temel soruları da birbirinden farklıdır. Nicel araştırma, etik⁽¹⁾ (*etic*), yani grup dışından bir bakışla araştırmacıya dış gözlemci rolü verirken, nitel araştırma emik (*emic*), yani grup içinden bir bakışla araştırmacıya araştırılan öznenin bulunduğu pozisyonundan bir rol tanımlar (Headland, Pike, & Harris, 1990; Kottak, 2006). Etik perspektif açısından daha homojen bir yapıya sahip nicel araştırmaya karşın, nitel araştırma, araştırılan öznelere göre pek çok farklı emik perspektif ve bunlara bağlı araştırma soruları barındırabilir. Örneğin, etnografi insanların hayatlarını “neden” belirli şekillerde yaşadıklarını açıklamak için daha geniş kapsamlı yanıtlar ararken, söylem araştırması insanların günlük etkinliklerini “nasıl” anlamlandırdıklarını, yine öznelere gözünden anlamayı amaçlar (Markee, 2013).

Yukarıda açıklanan değerlendirmelerin doğal bir sonucu olarak, nitel yaklaşım evrensel genellemeler yapmaya ihtiyaç duymaz, bunu büyük oranda mümkün de görmez. Nicel yaklaşım karmaşık bir olguyu basitleştirip temel bir ilişki hakkında net, kesin ve genel yargılar üretirken, nitel yaklaşım basit görünen bir olgunun içine girerek derinleşmeyi, olguya ilişkin anlayışımızı zenginleştirmeyi ve içsel karmaşıklığı ortaya dökmeyi hedefler. Nitel araştırmalar, genel kabul görmüş (*taken-for-granted*) veya göz ardı edilmiş olguların iini açarak, yeni içgörüler kazanmayı, kapalı görünen, az çalışılmış veya hiç çalışılmamış olguları keşfetmeyi amaçlar. Bu nedenlerle, nitel araştırmacılar, genellikle nicel araştırmanın çeşitli araştırma durumlarında keşfedici bir bakış için yeterli olmayacağını düşünebilirler. Nitel araştırmacılar göre, nicel yaklaşım bazı durumlarda karmaşık gerçekliği fazla basitleştirir, genelleme merakı olgu hakkında ulaşılan bulguyu soyut, idealize edilmiş veya kabullerle çok

(1) Etik sözcüğü ahlaki doğru davranış ve karakter anlamındaki Türkçedeki yaygın kullanımından farklı olarak, dilbilim ve antropolojide kullanıldığı gibi yukarıda açıklanan anlamda kullanılmaktadır.

sınırlandırılmış bir çerçeveye hapseder. Nicel yaklaşımın sadece ölçülebilir, rakama dökülebilir olgulara uygulanması, nitel araştırmacıları rakamsal olmayana, ölçülemeyen olguları ve bir olgunun frekansına değil iç yapısına ilişkin soruları sormaya yönlendirir. Ayrıca nicel yaklaşımda doğru soruyu sorabilmek için incelenen olguyla ilgili çok derin bilgi sahibi olmak gerekirken, nitel araştırmacılar az bilinen konularda doğru ve keşfedici sorular sormaya yönelir. Kısacası nitel araştırma, karmaşık, rakamsal olmayan, yapısal, yeni ortaya çıkan veya değişim gösteren olguları araştırmaya yönelir.

Özetle, nitel araştırma kendi içinde görece tek parçalı bir yapı göstermekle birlikte, nitel araştırma içinde beliren farklı yöntembilim yaklaşımları bulunur. Nitel araştırmada, titiz bir araştırma gerçekleştirmek için temel araştırma sorusu ile araştırmacının perspektifine temel teşkil eden paradigma ve seçilen yöntembilim arasında doğal bir uyumun olması, bunun için de paradigmaları tanımak kritik önem taşır. Bir sonraki bölümde, farklı araştırma paradigmaları açıklanacaktır.

Bilim Felsefesi, Paradigmalar ve Yöntembilim

Temel tanım olarak felsefe, “dünyanın genel doğası (metafizik veya varoluş teorisi), inanışların gerekçelendirilmesi (epistemoloji veya bilgi teorisi/bilgibilim) ve yaşamın işleyişi (etik veya değer teorisi) hakkında, yaklaşık olarak sistematik biçimde rasyonel ve eleştirel düşünme” (Quinton, 1995: 666) olarak tanımlanır. Buna göre bilim felsefesi de bilimin doğasının ne olduğu ve ne olması gerektiği hakkında sistematik eleştirel değerlendirmeler içeren bir felsefe koludur. Bu çerçevenin içinde, araştırma tasarımı için belirleyici niteliği olan paradigma, yöntembilim ve yöntem kararları verilir (Şekil 1).

Paradigma	Yöntembilim	Yöntem
• Olguculuk • Eleştirel gerçekçilik • Eleştirelilik • İnşacılık • Yorumsamacılık • Postmodernizm •...	• Vaka araştırması • Etnografik araştırma • Eylem araştırması • Gömülü kuram araştırması • Anlatı araştırması • Söylem kuram araştırması • Tefsirci araştırma • Feminist araştırma • Olgubilim araştırması • Pratik-kuram araştırması •...	• Yarıyapılandırılmış mülakat • Yapılandırılmamış mülakat • Katılımcı olmayan gözlem • Katılımcı gözlem • Odak grup analizi • Anlatı analizi • Söylem analizi • İçerik analizi • Görsel analizi •...

Şekil 1. Paradigma, Yöntembilim ve Yöntem Örnekleri

Paradigma kavramı genel olarak bir araştırmanın temellendirildiği felsefi kabuller olarak anlaşılabilir. Paradigma ayrıca, sosyal niteliği itibariyle, “bir bilimsel grubun dünya hakkında paylaştıkları ve onlara dünyayı çalışmaları için bir ereve sunan bağlantılı kabuller” (Filstead, 1979: 34; Deshpande, 1983: 102) ve dünya grüşü (Guba & Lincoln, 1994) olarak da tanımlanmaktadır. Yönetim ve organizasyon alanındaki paradigma tartışmalarında sıklıkla atıf verilen Burrell ve Morgan (1979), “rgtsel Analizde Paradigmalar” eserinde bilgibilim ve sosyoloji eksenlerinde, öznel-nesnel ve uyum-çatışma uçlarını karşılaştırarak dört temel paradigma tarif etmişlerdir. Buna göre nesnel bilgi ve uyum sosyolojisi eşleşmesinde, belirli girdileri belirli çıktılarla eşleştiren ve doğa bilimlerine benzer genellemelere ulaşmaya çalışan işlevselcilik (*functionalism*), öznel bilgi ve uyum sosyolojisi eşleşmesinde olgunun başkalarının gözünden nasıl göründüğünü ve bağlamsal bilgiyi ortaya çıkarmayı hedefleyen yorumsamacılık (*interpretivism*), nesnel bilgi ve çatışma sosyolojisi eşleşmesinde toplumsal çelişkiler ve yapısal ilişkileri anlayarak bu ilişkilerin eşitlikçi bir düzene dönüşmesinin bilimini yapmayı hedefleyen kökten yapısalcılık (*radical structuralism*) ve öznel veri ve çatışma sosyolojisi eşleşmesinde toplumun kıyısında/çevresinde kalmış, marjinalleştirilmiş kesimlerinin bilgisini ve kendisini özgürleştirmeyi (*emancipate*) amaçlayan kökten hümanizm (*radical humanism*) paradigmatları tarif edilmiştir (Erdemir & Koç, 2010).

Bu dört temel yönelimin içinde çok sayıda araştırma paradigmatı tanımlanabilir. Bilim felsefesi açısından bu paradigmatlar varlıkbilim (*ontology*), bilgibilim (*epistemology*), değerbilim (*axiology*) ve yöntembilim (*methodology*) bakımından incelenebilir (Denzin & Lincoln, 2000). İlk olarak, varlıkbilim gerçekliğin ve dünyadaki insanın doğası hakkında temel sorular sorar. Araştırmacının araştırmaya konu olan varlıkları nasıl gördüğü ve hangi varlığı araştırdığı varlıkbilimsel kabullere bağlıdır (Saunders, Lewis & Thornhill, 2019). İkinci olarak, bilgibilim, bilginin doğasını, gerçekliğin ortaya çıkışını nasıl görebileceğimizi, bilen ile bilinebilir olan arasındaki nasıl bir ilişki olduğunu sorgular, neyin kabul edilebilir, geçerli ve meşru bilgi olduğunu tarif eder (Saunders vd., 2019). nc olarak, değerbilim, “yaşam deneyimlerimizi, kararlarımızı ve eylemlerimizi algılamamızı ve yorumlamamızı etkileyen temel inançları ve değerleri belirlememizi, neyi neden yaptığımızı açıkça anlamamızı sağlayan insani değerlerin incelenmesi ve araştırılmasıdır” (McArdle, Hurrell ve Muoz Martinez, 2013: 84). Araştırma kavramını oluşturan tüm eylemleri konu eden değerbilim, araştırmacının taşıdığı değer yargılarının ve inançların, konu seçiminden araştırma tasarımına ve uygulanmasına, araştırma sürecinin tüm aşamalarındaki yansımalarını konu alır. Bu yansımaların doğası ve sonuçlarına ilişkin

kabuller, araştırmacının kendi değerleri ile araştırdığı kişi ve bağlamın değerleri arasında nerede durması gerektiği, araştırma sürecine kendi değerlerini dahil edip etmemesi tartışmaları da değerbilim kapsamındadır (Hartman, 1967; Edwards, 1995; Neuman, 2013; Rescher, 2013). Dördüncü olarak yöntembilim de bilinmesi gereken şeyler hakkında nasıl bilgi edinebileceğimizle ilgilidir ve bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğini felsefi kabulleri ile birlikte tarif eder (Clough & Nutbrown, 2012).

Bilgibilim, değerbilim, varlıkbilim ve yöntembilim sorularına verilen cevaplar farklı araştırma paradigmalarının temelini oluşturur. Bu açılardan çeşitli farklılıklar içeren çok sayıda araştırma paradigması yazında tanımlanmış olmasına karşın, bu makalede öncelikle olguculuk (*positivism*), eleştirel gerçeķçilik (*critical realism*), eleştirelilik (*criticalism*), inşacılık (*constructionism*), yorumsamacılık/yapılandırıcılık (*interpretivism/constructionism*) ve postmodernizm paradigmaları incelenmiştir (Tablo-1).

Olguculuk paradigması, objektif, tekil, bakandan bağımsız, bölünebilir, ölçülebilir bir gerçeğin var olduğunu kabul eder. Gerçeķ evrenseldir, bağlamdan ve zamandan bağımsızdır, belirli bir düzene sahiptir, parçalı bileşenlerden oluşur ve nesnel bulgularla erişilebilir (Neuman, 2013). Bu anlayışta bilimsel yöntem, gözlenebilir ve ölçülebilir gerçeķleri keşfetmek, nedensellikleri tarif etmek ve böylece kanun benzeri genellemelere ulaşmayı hedefler (Saunders vd., 2019). Bu sebeple ölçümler ve analizler çoğunlukla nicel iken, tespit edilen nedensellik açıklamaları ve öngörüler, araştırma katkısının temelini oluşturur. Araştırma, çıkarlar ve değerlerden bağımsız görülürken; araştırmacı araştırmadan ayrık, tarafsız, bağımsız ve nesneldir (Neuman, 2013). Bu paradigmanda dünya hakkında, önermelere dayalı bilgiye ulaşılmaya çalışılır. Bunun için genellikle tümdengelim ile kuramdan yola çıkılarak, neden-sonuç ilişkilerine ulaşılmaya çalışılır. Böylece hayli yapılandırılmış bir araştırma sürecinde, büyük örneklemler üzerinden, genellikle nicel ve bağlamdan bağımsız ölçümler ve rakamsal analizlerle hipotezlerin doğrulanması amaçlanır (Saunders vd., 2019).

Eleştirel gerçeķçilik, gözlemciden ve insan bilincinden bağımsız bir gerçeķlik olduğu konusunda olguculuk ile anlaşma halinde olmasına karşın bilginin sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu kabul eder (Danermark vd., 2002; Poutanen, 2007). Bir araştırmanın eleştirel gerçeķçi olması için sosyal gerçeķlikle ilgili bazı temel kabullerin, mevcut bilgi iddialarına yönelik eleştirel bir yaklaşımın ve bunların araştırma tasarımına çeşitli şekillerde yansımalarının bulunması gerekir (Hammersley,

2005). Johnson ve Duberley (2000) eleştirel gerçekçiliğin çok yöntemli çalışmalarını özendirdiğini, bunun da daha kapsamlı, detaylı ve titiz analizlerin yapılmasına yol açtığını belirtmektedir. Eleştirel gerçekçilik öznen ve gözlemciden bağımsız, ancak kusurlu ve olasılıkla anlaşılabilen dışsal bir gerçeklik olduğunu kabul eder (Saunders vd., 2019). Varlıkbilimsel olarak tabakalı/katmanlı bir anlayışa sahip olan bu anlayış gerçeği; görgül, aktüel ve gerçek (*empirical, actual, real*) olarak üç katmanda görür. Bu anlamda sosyal inşacı bir bilgin bilim anlayışına sahip olmakla beraber, bu anlayışta yerel nitelikteki gerçeğin, bağımsız, nesnel yapılar ve tarihsel temelli nedensel mekanizmalara bağlı olarak yerel bağlamın ötesinde açıklama gücüne sahip olduğu düşünülür. Araştırmacının değer-yüklü (*value-laden*) olduğu kabul edilir. Genel olarak sosyal yapılar ve bunların baskı ve kontrol etkileri hakkında bilinç ve farkındalık üretilerek kişilerin kendini ifade etme, kaderini tayin, özerklik benzeri taleplerle özgürlüklerini geliştirmek amaçlanır. Araştırmacı, dünya görüşüne, kültürel deneyimine ve yetiştirilme tarzına göre önyargılarının olduğunu kabul eder. Bu değerlendirme ışığında, araştırmacı yanlılığını ve hatalarını en aza indirmeye ve olabildiğince objektif olmaya çalışır. Eleştirel çokluk içeren veri ve bağlamlar, geriye-dönük (*retroductive*), derinlemesine, önceden var olan yapıların ve beliren aktörlerin tarihsel olarak konumlanmış analizi ile, genellikle nitel olarak incelenir (Saunders vd., 2019).

Eleştirelilik paradigması için gerçeklik; sosyal, politik, kültürel, etnik ve toplumsal cinsiyet değerleri tarafından şekillendirilir ve zamanla netleşir (Lincoln vd., 2011). Gerçeklik insan aklının dışında materyal olarak vardır (Willis, Jost, & Nilakanta, 2007). Ancak gerçekliğin sosyal boyutu, insan bilinci ile onun yarattığı dış gerçeklik arasındaki ikiliğe dayanır. Bu nedenle de gerçeklik hem nesnel hem de öznel ve sürekli bir değişim halindedir (Peca, 2000). Bilimbilimsel olarak eleştirel paradigmada bilgi de çeşitli faktörler tarafından şekillendirilmiş bu nesnel gerçekliğin bilgisidir. Araştırmalar, gerçeklik ile gerçekliğin görünüşü arasındaki farkın keşfi ve gerçekliğin ikili doğasını eleştiri yoluyla ortaya çıkarmak, evrensel güç ilişkilerini anlamak, eşitsizlikleri gidermek ve insanları özgürleştirmek (Willis, vd., 2007) için yapılırken, kuramın insanları eylem için harekete geçiren ve güçlendiren bir rolü olduğuna inanılır (Neuman, 2013). Özgürleşme ve bunu sağlayan bilgi değerlidir, çünkü insanlar sürekli daha yüksek bir bilgi düzeyine doğru gelişirken, bilgi de insanlığın gelişim sürecini hızlandıran ve onları özgürleşme yolunda ilerleten eylemlere yol açar (Peca, 2000). Araştırmalarda genellikle diyalektik çelişkileri ortaya çıkaran ve tarafların çoklu diyalogu (*dialogic*) temelli, diyalektik (Lincoln vd., 2011), gerçeklik ve insan bilinci arasındaki etkileşimli ilişkisellikleri ortaya çıkaran yöntem bilim yaklaşımları kullanılır.

İnşacılık, ve yorumsamacılık / yapılandırmacılık birbirine yakın ve önemli benzerlikler taşıyan araştırma paradigmalarıdır. Bunlar için gerçeklik karmaşık, zengin, çoğul ve çoklu anlamlar ve yorumlar içeren bir yapıdadır. Araştırma ile ulaşılan bilgi bağlam ve zaman bağımlıdır. Olguculuk ile ulaşılan kuramlar ve kavramlar basit bulunarak, onun yerine anlatılara, hikayelere, algılara ve yorumlara odaklanılır. Bu paradigmlar araştırmaları değere-bağlı görür ve temel katkı olarak yeni anlayışlar ve dünya görüşleri üretir. Bu nedenle, araştırmacılar araştırılanın bir parçası, öznel ve düşünümsel olarak anlaşılır ve araştırmacıların yorumları araştırma katkısının anahtarlarıdır. Yöntembilimsel olarak bu paradigmlar genellikle tümevarım ile mantıksal çıkarım yapar, bağlama özgü nitel yöntemler kullanır, küçük ve çok amaçlı örneklemeler üzerinde derinlemesine inceleme, etkileşim, yorumlama ile farklı veri tipleri üzerinde çalışır (Saunders vd., 2019). Bu temel benzerliklere karşın, her iki ucu birbirinden ayıran önemli farklılıklar da vardır.

Temel olarak inşacılık paradigması, sosyal gerçekliğin nasıl inşa edildiğine odaklanır (Grandy, 2018). Buna göre verili bir bağlamda, belirli bir zamanda ve yerde, bir veya daha fazla bireyin etkileşim yoluyla, farklı ve değişen koşullar altında inşa ettikleri anlamlar, durumlar, hedefler, anlayışlar, değerler veya kültürel pratikler bu anlayış için gerçekliği oluşturur (Gough, 2002). Gerçekliğe ilişkin bu kapsamlı sosyal tanımlama sayesinde esasen tüm nitel araştırma yaklaşımlarının bir yönleriyle inşacı olduğunu söylemek de mümkündür (Berger & Luckmann, 1966; Patton, 2002).

Yorumsamacılık / yapılandırmacılık paradigması, bireylerin yaşanmış deneyimlerine ve bu deneyimlere yine bu bireylerin iliştiirdikleri anlamlara odaklanır (Saunders vd., 2019). Eisner (1991: 5) bu yaklaşımı tarif ederken, “bildiklerimiz sadece zihinlerimizin ürünleri değil, aynı zamanda zihinlerimizin dışında yer alabilecek unsurların da ürünleri olduğundan insan bilgisi sadece basitçe keşfedilen değil aslında üretilen bir bilgidir” demiştir. İnşacılık bireyden çok toplumsal bir bakışa sahip olan ve bilişsel süreçlerle daha az, güç meseleleriyle daha yakından ilgili iken (Gough, 2002; Andrews, 2012), yorumsamacılık / yapılandırmacılık her kişinin edindiği deneyimleri bilişsel süreçlerle yapılandırılmasını çalışır (Young & Colin, 2004). Bu nedenle inşacılık temel olarak gerçekliğin dilde kuruluşuyla ilgili söylem, güç ve eyleyen ilişkilerini, dil ve kültürel metinler üzerinden tefsirci ve diyalektik bir bakışla okurken, yorumsamacılık / yapılandırmacılık bu tartışmaları veri kabul ederek buradaki bilişsel süreçleri ve yorumların yapılandırılmasını (Grandy, 2018), bireylerin yaşadıkları deneyimlere nasıl anlamlar atadıklarını, bu deneyimleri yaşayan kişilerin gözünden anlamayı amaçlar (Alvesson & Willmott, 2003; Neuman, 2013).

Tablo 1. Bazı Araştırma Paradigmaları

	Olguculuk	Eleştirel Gerçeklik	Eleştirelilik	İnşacılık	Yorumsamacılık / Yapılandırıcılık	Postmodernizm
VARLIK BİLİMİ	Gerçeklik	Objektif, teklî, bakandan bağımsız, bölünebilir, ölçülebilir gerçek.	Gözlemciden bağımsız, ancak kusurlu ve olasılıkla anlaşılabilen gerçek.	Sosyal, politik, kültürel, etnik ve toplumsal cinsiyet ile şekillenen, zamanla netleşen, insan aklının dışındaki gerçek.	Yerel ve sosyal olarak etkileşimle inşa edilmiş çoklu gerçeklikler.	Gerçeklik iddiasının reddi, onun yerine söylemsel gücün uygulanmasına aracılık eden dilde oluşan temsiller.
	Varlıkların doğası	Objektif, harici, bağımsız, evrensel, parçalı, düzenli.	Tabakalı/katmanlı (görüngü, aktüel ve gerçek), harici, bağımsız, nesnel yapılı ve nedensel mekanizmalara bağlı.	İnsan bilinci ile onun yarattığı dış gerçeklik arası ikililik. Hem nesnel hem öznel. Sürekli değişim halinde.	Karmaşık, zengin, çoğul, çoklu anlam ve yorumlar.	Adci, karmaşık, zengin, güç ilişkileri yoluyla sosyal olarak yapılandırılmış; başkalarının hükmedilmiş ve susturulmuş.
BİLGİ BİLİMİ	Gerçeklik	Bağlamdan ve zamandan bağımsız, nesnel bulgular.	İnşacı ancak yerel bağlamın ötesinde açıklama gücüne sahip.	Şekillendirilmiş gerçeğin yerel ve değer temelli bilgisi.	Bağlam ve zaman bağımlı. Özneler etkileşim içinde olarak deneyim ile yapılır.	Akl ve argüman yoluyla evrensel geçerlilik iddiasından şüpheli, hümanizm ve aydınlanma mirasına öfke.
	Bilgi bileşenleri	Bilimsel yöntem, gözlenebilir ve ölçülebilir gerçekler, kanun gibi genellemeler, rakamlar. Katkı, nedensellik açıklamaları ve öngörüler.	Bilgibilimsel görellilik, tarihsel olarak konulanmış ve geçici bilgi, sosyal olarak inşa edilmiş gerçekler ve katkı olarak tarihsel nedensel açıklama.	Gerçeklik ile gerçeğin görünüü arasında farkın keşfi. Katkı olarak, eylem için harekete geçiren kuram.	Kuram ve kavramları basit bulan, anlatılara, hikayelere, algılara ve yorumlara odaklanma. Katkı olarak yeni anlayışlar ve dünya görüşleri. Bilşsel süreçler ve ortaklaşan gerçeklik inşası. Dil ve kültür.	Neyin 'gerçek' ve 'bilgi' sayılacağına egemen ideolojiler karar verir. Sessizliklere, ezilen, basılan anlam ve seslere odaklı. Katkı, baskın olana meydan okuma.

Tablo 1. Bazı Araştırma Paradigmaları (Devamı)

	Ölçüculük	Eleştirel Gerçeklik	Eleştirelilik	İnşacılık	Yorumsamacılık / Yapılandırmacılık	Postmodernizm
Amag	Ölçmek, kontrol etmek, öngörmek, nedensellikleri tarif ve kanunların keşfi.	Yapıların baskı ve kontrolü hakkında farkındalık ve kişilerin özgülüşmesi.	Güç ilişkilerini anlamak, eşitsizlikleri gidermek ve insanları özgülüşürmek.	Sosyal gerçekliğin yeniden inşasını anlamak.	Zihne dayalı ve bağlı olan özel ve içsel gerçekliği ve deneyimi anlamak (<i>verstehen</i>)	Tüm üst anlatılardan kaçınmak ve güç ilişkilerini ortaya çıkarmak.
DEĞERBİLİM	Çıkar ve değerlerden bağımsız görülen araştırma. Araştırmacı araştırmadan ayrık, tarafsız ve bağımsız. Nesnel, önerme temelli bilgi.	Değer-yüklü (<i>value-laden</i>) araştırma. Araştırmacı, dünya görüşlerine, kültürel deneyime ve yetiştirilme tarzına göre önyargıların olduğunu kabul eder. Yanlılığı ve hataları en aza indirmek çalışır.	Bilgi, insanları ilerleten eylemlerle sonuçlanır. İnsanlar sürekli daha yüksek bir bilgi düzeyine doğru gelişir. Bu, insanları özgülüşürmeye yönelir.	Araştırma değere bağlı (<i>value bound</i>) ve değer yüklü. Araştırmacıların bir parçası, özel ve düşünsel. Araştırmacı yorumları katkının anahtarı.	Araştırma değere bağlı.	Değerlerden oluşan (<i>value-constituted</i>) araştırma. Güç ilişkilerine gömülü araştırmacı ve araştırma. Bazı araştırmacı anlatılarının bastırıldığı ve susturulduğu fark edilir.
YÖNTEMBİLİM	Genellikle tümden-gelim, neden-sonuç ilişkileri, hayli yapılandırılmış, büyük örneklem ve ölçümler. Genellikle nicel, bağlamdan bağımsız ve farklı verilerin analizi.	Eleştirel çokluk içeren, geriye-dönük (<i>retrospective</i>), derinlemesine, önceden var olan yapıların ve beliren aktörlerin tarihsel konumlanmış analizi. Genellikle nitel.	Coklu diyaloglu ve diyalektik. Gerçeklik ve insan bilinci arasında etkileşimli, ilişkisel. Genellikle nitel. Çoklu diyalog (<i>dialogic</i>), diyalektik.	Şüpheli, politik, araştırmacı-ınşası.	Empatik. Araştırmacı özneler-arası (<i>inter-subjective</i>)	Metinleri ve gerçekleri kendilerine karşı okumaya dayalı yapısökümcü yöntemler. Anomaliler, sessizlikler ve boşlukların derinlemesine nitel yöntemlerle araştırılması.

Kaynaklar: Hudson & Ozanne (1988), Guba & Lincoln (1994); Saunders vd. (2019), Peca (2000), Gough (2002), McKenzie & Knipe (2006); Müller (2006), Neuman (2013) ve Lincoln vd. (2011)'den adapte edilmiştir.

Postmodernizm (Best & Kellner, 2001) ise, diğer paradigmalardan farklı olarak gerçek kavramını temelden reddeder. Gerçek olarak değerlendirilenin, söylemsel guce aracılık eden dilde oluşturulmuş temsiller olduğu duşunlur. Gerçek denen bu temsillerin adcı, karmaşık ve zengin içerikli, g işişkileri yoluyla sosyal olarak yapılandırılmış olduğu kabul edilir. Araştırmalarda bazı anlam, yorum ve gerçeklere, birilerinin hukmettiği ve susturulduğu fark edilir. Bu nedenle akıl ve arguman yoluyla evrensel geçerlilik iddiasından kuvvetli bir biçimde şüphe duyularak (Neuman, 2013), humanizm ve aydınlanma mirasına karşı öfkeli bir tutum geliştirilir (Lyotard, 1979; Willis, vd., 2007). Bu paradigmaya göre neyin ‘gerçek’ ve neyin ‘bilgi’ sayılacağına egemen ideolojiler karar verdiği için, bilgiler ve gerçekler arasında kalan boşluklar, sessizlikler, ezilen, bastırılan anlamlara, yorumlara ve seslere odaklanmak gerekir. Dolayısıyla bu paradigmadaki yapılan araştırmaların katkısı baskın görüşlere meydan okuma, tüm st anlatılardan kaçınma ve g işişkilerini açığa çıkarma olarak belirir. Araştırma değerlerden oluşan (*value-constituted*) bir biçimde grlurken, araştırma ve araştırmacı g işişkilerine gömülüdür ve bazı araştırma anlatılarının bastırıldığı ve susturulduğunun fark edilmesi istenir. Tipik olarak, metinleri ve gerçekleri kendilerine karşı okumaya dayalı yapısökümcü yöntemler kullanarak, anomaliler, sessizlikler ve boşluklar nitel yöntemlerle derinlemesine araştırılır (Saunders vd., 2019).

Olgucu bakışta bilim felsefesine ilişkin boyut ve tartışmalar çeşitli normlarla benimsenirken, nitel araştırmalarda çok sayıda yöntembilim yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bir sonraki bölümde bazı nitel yöntembilim yaklaşımları açıklanacaktır.

Nitel Yöntembilim Yaklaşımları

Nitel araştırmalar farklı analiz seviyelerine odaklanan, farklı felsefi kabullerle ayrışan, pek çok farklı yöntembilim geleneğini bünyesinde barındırır (Creswell, 1998). Bu makalede, vaka çalışması (*case study*), etnografi (*ethnography*), etnometodoloji (*ethnomethodology*), gml kuram (*grounded theory*), eylem araştırması (*action research*), anlatı araştırması (*narrative research*), söylem kuram araştırması (*discourse theory research*), tefsircilik (*hermeneutics*), feminist araştırma (*feminist research*), pratik-kuram araştırması (*practice-theory research*) ve olgubilim (*phenomenology*) yntembilimlerine değinilecektir.

Vaka Çalışması

Vaka çalışması, bir vakanın sınırları tanımlanmış gerçek bir bağlamda, bir araştırma sorusu etrafında yapılandırılmasına dayanır. Araştırma sorusu hemen her zaman tanımlanan vakanın anlaşılması, vakada belirtilen problemin veya araştırma sorusunun ortaya konulması üzerinedir (Eriksson & Kovalainen, 2015). Bu yöntem bilimin temel işleyişi, çalışılan vakayı kendi tarihi, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel bağlamında boyutlandırmak ve bir bütün olarak ele almak ve vakanın içkin özelliklerini yakalamaktır (de Weerd-Nederhof, 2001).

Vaka çalışması, aktör niteliğindeki bir birey veya grubu temel alabilir. Bu kimselerin yaşanmış deneyimleri, söylemleri veya içerisinde buldukları süreçler incelenebilir. Paradigma itibarıyla olgucu vaka araştırmasına (Yin, 1984; Eisenhardt, 1989; Eisenhardt, & Graebner, 2007) alternatif olarak, eleştirel gerçekçi (Easton, 2010), veya yorumsamacı (Andrade, 2009) vaka araştırmaları da görülür. Yöntembilim olarak vakanın oluşturulması etnografik, gömülü kuram yaklaşımı veya tefsirci olabilir (Dyer & Wilkins, 1991; David, 2006).

Örneğin, Chan ve Anteby (2016), vaka çalışması ile ABD Ulaştırma Güvenliği İdaresi'nin (TSA) bir biriminde havalimanı güvenlik taraması yapan işçilerde, bir grup çalışanın diğer gruplara göre orantısız bir şekilde kullanıldığına dair bir görev ayrımı vakasını incelemişlerdir. Ülkemizden bir örnek olarak, Güneştepe, Topal ve Tunçalp (2021) iki uç vakanın yer aldığı vaka çalışmasında, veri toplarken etnografik bir yaklaşımla ortak çalışma alanlarının buraları kullanan girişimcilerin kaynak edinimlerine nasıl katıldığını karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Etnografi

Etnografi yöntem bilimi genellikle belirli bir kültürün veya bağlamın nasıl yapılandırıldığını ve pratiklerin nasıl hayata geçirildiğini (*enact*) sorgular. Tipik araştırma kapsamları içerisinde, belirlenen bağlamdaki alışkanlıklar, rutinler, ritüeller, normlar, değerler, aksiyonlar ve inançlar gibi pratiklerin anlaşılması yer alabilir (Eriksson & Kovalainen, 2015). Yaklaşımın amacı, günlük hayatı incelenen bir grubun bilgisini içeriden, yerli (*native*) bir bakışla anlamaktır. Yapılan analizler, gruba özel (*emic*) bakış açılarını, gruptan bağımsız (*etic*) arka planlar önünde yorumlamayı içerir. Çalışma içerisinde veri toplama yöntemi katılımcı olan veya olmayan gözlem, mülakat, tutulan saha notları, kaydedilen fotoğraf ve videolar ile başka kaynaklarca toplanan ikincil veriler olabilir.

Etnografin gözlem sırasında ve sonrasında zengin veriye ulaşıp, deneyimlediği verileri zengin açıklama (*thick description*) ile raporlaması ve çalışmanın sonuçlarına kadar bu zenginliği taşıyarak analiz edebilme becerisi titizliğin ana unsurlarındır (Geertz, 1973). Etnografik araştırmanın omurgası sayılan mülakat ve katılımcı gözlem aynı zamanda geleneksel antropoloji ve sosyoloji araştırmalarının da temel yöntemleridir (McCall & Simmons, 1969). Örneğin, Michel (2011), dokuz yıl süren bir etnografik çalışmada, sosyalleşme zamanları da dahil olmak üzere iki yatırım bankasında bankacıların bedenlerini nasıl kontrol ettiğini, bankacıların bedenleriyle ilişkilerinin nasıl evrimleştiğini ve bunların örgütsel sonuçlarını çalışmıştır. Etnografik araştırma yüz yüze yapılabileceği gibi, çevrimiçi (Tunçalp & Lê, 2014; örn. Güneştepe, Arıoğlu, & Tunçalp, 2021) veya hibrid (Güneştepe & Tunçalp, 2016) olarak da yapılmaktadır.

Etnometodoloji

Yıllar içerisinde aralarındaki farklar bulanıklaşmış olsa da (Pollner & Emerson, 2001), etnometodoloji yaklaşımı temelde ayrıık bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Garfinkel, 1967; 1974). Bunun temelinde Garfinkel, Livingston, Lynch, Robillard ve MacBeth'in (Pollner & Emerson, 2001: 128'den atıfla) etnografiyi “analitik” olmakla eleştirip, sosyolojik kaygıların ve kategorilerin fenomenin nasıl çalışıldığının önüne geçtiği eleştirisi yatmaktadır. Etnometodologlar esasen sadece etnografiyi değil, aynı zamanda sosyologların, etnometodolojinin ortaya çıktığı dönemde dünyayı çalışırken kullandıkları yöntemleri (Fontana & McGinnis, 2003) ve kuramdan yola çıkarak bağlamı göz ardı eden pozitivist yaklaşımlarını (Dingwall, 1981; Garfinkel, 1984; Pollner & Emerson, 2001) da eleştirirler. Bu yaklaşımları yerine etnometodoloji, olgusal kaygılardan kaçınarak öncelikle üyelerin toplulma olan etkileşimlerine, bu etkileşimlerin en başta nasıl mümkün olduğuna ve kişilerin bunlara ilişkin izahlarını anlamaya odaklanır. Örneğin, Garfinkel (1967), Agnes isimli bir transseksüel bireyin başkaları tarafından kadın olarak kabul edilmesini hangi sunum özelliklerinin sağladığını incelemiştir.

Kısacası, bir yöntem bilim olarak etnometodoloji, “yerli”, “içsel” ve “aşağıdan yukarı” bir bakışla toplumu oluşturan bağlamlar ve faaliyetler içinde deneyimlenen, inşa edilen ve kullanılan sosyal hayatın düzenini (Pollner & Emerson, 2001), sıradan insanın kendi hayatını nasıl ve ne gibi etkinliklerle anlamlandırdığını (Silverman, 1985) çalışır. Hayatın içeriği karmaşık ve düzensiz olsa da, sosyal hayatı paylaşan üyeler kuralları yorumlayarak (Garfinkel, 1984) kafalarında karmaşıklığa pratik

sebeplerle bir düzen verirler. Ancak toplumun üyesi insanlar her zaman kastettiklerini söyleyip yapmadıkları için kültürel etkinlikleri ancak yorumlanarak anlaşılabilir (Benson & Hughes, 1983; Miller, 1997).

Gömülü Kuram

Gömülü kuram (Glaser & Strauss, 1967; Strauss & Corbin, 1990; Charmaz, 2006) belirli analitik prosedürlerle, üreteceği kuramsal sonucu, yapılan gözlemin içsel yapısından üretmek esasına dayanan bir yöntem bilimidir (Gasson, 2004). Bu yaklaşımın da standart bir şablonu olmayıp, araştırmanın kurgulanışı titizlik ile yakından ilişkilidir. Çalışmaların ana amacı, toplanan veriden, iyi tanımlanmış bir kodlama süreciyle (örneğin açık kodlama; eksenli kodlama, seçimli kodlama) bir kuram geliştirilmesidir. Araştırma boyunca veri ve yazın arasında gidip gelerek, tutarlı bir kuram, karşılaştırmalı olarak belirlenir (Eriksson & Kovalainen, 2015).

Çalışmanın analiz seviyesi genellikle örgüt, takım, gruplar temelinde mezo seviyede olabilir veya belirli bir sosyal olgu (örneğin motosiklet gruplarının ritüelleri (Austin, 2009) veya kaykay kullanan gençlerin kültürel pratikleri (Wheaton & Beal, 2003)) üzerinden makro seviyeye çıkabilir. Sistematik veri toplanması ve analizi sırasında, veri kodlamasını yönlendirmek üzere bir geçici model yaratılır, veri toplama, kodlama, kategorilerin yaratılması sırasında bu model sürekli karşılaştırma ile kuramsal doygunluk ve mevcut kuramlarla entegrasyon veya o kuramların bir bölümünü yenileme noktasına varılana kadar güncellenir (Gehman, Glaser, Eisenhardt, Gioia, Langley, & Corley, 2018).

Dolayısıyla, bu tip araştırmalarda titizlik, genellikle tümevarıma dayalı olarak kuramsal sonuçların belirlenmesi, kuramsal geliştirme, kuramsal doygunluğa karar verilmesi, kodlama şemalarının netleştirilmesi aşamalarında (Glaser & Strauss, 1967; Strauss & Corbin, 1990) araştırmacının nesnelci-öznelci pozisyonuna göre belirlenir. Örneğin, Mannucci, Orazi ve de Valck (2020), boylamsal ve tümevarım ile çıkarım yapan araştırmalarında gömülü kuram yaklaşımını kullanmış ve canlı aksiyon rol-yapma (*live action role-playing*) oyunları bağlamında, bireylerin doğaçlama becerilerini nasıl geliştirdiğini çalışmışlardır.

Eylem Araştırması

Eylem araştırması, araştırma öznesi ile yakın iş birliğine dayanır (McIntyre, 2007). Araştırma sürecinde, araştırmaya temel teşkil eden problem, ilgili grubun da katılımı

ile bir sosyal müdahale ortamı yaratılarak çözümler. Takiben geri bildirimler ve sonuçlar gözlenerek bu sürece devam edilir (Eriksson & Kovalainen, 2015). Böylece çözümün iyileştirilmesi ile beklenmeyen sonuçların yönetilmesi ve sönümlendirilmesi hedeflenir (Kemmis & McTaggart, 2005).

Eylem araştırmasında araştırma soruları genellikle pratik problemleri çözmek veya belirli bir örgütsel durumu değiştirmeye yönelik olabilir. Araştırmanın amacı, araştırmacıların arzu edilen çözüme yönelik değişimi dışarıdan gelecek, genellikle katılımcı bir şekilde uygulamaları esasına dayanır. Araştırmacılar, katılımlı bir süreçle, değişimin yansımalarını gözler, süreci birkaç tur daha tekrarlar ve bu arada farklı vaka çalışmaları yapabilirler. Bu yaklaşımda takım, örgüt ve örgüt üstü seviyede değişim yaratmak hedeflenebilir (Greenwood & Levin, 2005). Olgucu veya yorumsamacı paradigma ile eylem araştırması yapılabilir. Araştırma süresince, vaka çalışması, etnografi veya anlatı araştırması yöntemleriyle birlikte uygulanabilir. Örneğin, Bate, Khan ve Pye (2000), liderlik süreçleriyle kültür ve yapıyı iç içe geçirerek dönüşümsel değişim elde etmeye ilişkin bir müdahale modelini çalıştıkları araştırmalarında, İngiltere'deki büyük bir hastane tröstünde etnografik bir eylem araştırması gerçekleştirmiştir.

Anlatı Araştırması

Anlatı araştırması, belirli bir araştırma bağlamında kişilerin nasıl hikayeler anlattıklarını ve bu hikâye anlatımlarıyla kendilerini, gerçekliklerini, paylaşılan anlamları nasıl anladıklarını ve yorumladıklarını çalışır (Elliott, 2005). Araştırma sorusu olarak kişilerin belirli bir konu hakkında nasıl anlatılar paylaştıklarını toplamaya odaklanılabilir. Burada amaç, hikâye anlatımı ile anlam-yaratmanın nasıl gerçekleştiğini kavramak, böylece anlatılan benlikleri, kimlikleri, yaşam öykülerini ve kişilerin bu öykülerle başa çıkma ve yanıt verme amaçlı olarak geliştirdikleri anlatıları analiz ederek dilin temsil ettiği eylemleri anlamaktır (Goffman, 1981; Eriksson & Kovalainen, 2015).

Anlatı araştırmaları birey, grup ve örgüt seviyesinde anlatılara odaklanılabilir. Yorumsamacı, olgucu veya post-modern paradigmaya sahip anlatı araştırmaları görülebilir (Riessman, 1993; Czarniawska, 2004). Riessman (1993), anlatı araştırmalarının titizliğini geliştirmek ve değerlendirmek için dört kriter önerir: İkna edicilik (*persuasiveness* - yapılan yorum makul ve inandırıcı olması); karşılıklı yazışma (*correspondence* - çalışmaya katılanların yorumları kontrol etmesine izin vermek); tutarlılık (*coherence* - yorumların geçici olmadığını göstermek); ve pragmatik kullanım

(*pragmatic use* - çalışmanın diğer araştırmacıların çalışmaları için bir temel olarak kullanılabilirliği).

Örneğin, Kohonen (2008), yaptığı anlatı araştırmasında uluslararası görevli çalışanların kimliklerini incelemiş ve bu kişilerin uluslararası görevleri sırasında kimlik inşalarını ve bunların kariyer özelemleri ve yeniden giriş deneyimleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Riessman (1993) tarafından önerilen ve yukarıda açıklanan dört kritere de araştırma tasarımında eğilen araştırmacı, araştırmanın en son aşamasında yapılan alıntılarla beraber tüm görüşme çözümlerini katılımcılara göndererek geri bildirim almış, araştırma kurgusu, kullanılan prosedürler ve analiz kriterlerini detaylı olarak okuyucuyla paylaşmıştır.

Söylem Kuram Araştırması

Söylem kuram araştırmasında ise bir araştırma bağlamında söylemlerin insanları nasıl koşullandırdığı çalışılır. Zira söylemler, belirli bir konu hakkında kelime havuzunu, ifadeleri, düşünme ve konuşma stillerini belirler. Dolayısıyla, söylem aynı zamanda kültürel anlamları da yeniden yaratır (Wetherell, Taylor, & Yates, 2001a). Araştırma sorusu olarak, insanların belirli bir mesele hakkında nasıl konuştukları, ne gibi söylemler kullandıkları incelenir. Burada amaç, söylemlerin gerçekleri nasıl yarattığı ve güç ilişkileriyle nasıl iç içe geçtiğini anlamaktır (Eriksson & Kovalainen, 2015).

Genellikle yorumsamacı paradigmaya sahip olan söylem kuram araştırmalarında söylemler birey, grup, topluluk, kurumsal, toplumsal seviyede incelenebilir. Söylemlerin tespiti için mülakatlar, odak gruplar yapılabilir, medya kaynaklarından, ticari, hukuki kaynaklardan, etnografik çalışmalardan, gömülü kuram çalışmaları veya anlatı analizi çalışmalarından temin edilen farklı metinler kullanılabilir (Wetherell, Taylor, & Yates, 2001b). Örneğin, Munir, Ansari ve Brown (2021), çalışmaları kapsamında söylem kuram araştırması da yapmış ve önde gelen ABD gazetelerinde “yoga” geçen makaleleri inceleyip, “maneviyat”, “fitness” ve “vücut” benzeri anahtar kelimeleri de tarayarak zaman içerisinde bazı ilişkilendirmelerin güçlenirken, bazı ilişkilendirmelerin zayıfladığını, yoga pazarının gelişmesiyle beraber yoganın daha gelişmiş karın kasları veya “yoga poposu” geliştirmenin bir yolu olarak dergi kapaklarında ve yoga dersleri ile yoga kıyafetleri reklamlarında nasıl temsil edildiğini göstermiştir.

Tefsircilik

Diğer bir yöntembilim yaklaşımı olarak tefsircilik (*hermeneutics*) araştırmacıların bireyler olarak bir olguyu parça-bütün olarak nasıl yorumladıklarına odaklanır. Ana prensip, bireylerin olguları, insan etkinliğine dair geniş bir arka planın önünde, olguya ait parça ve bütünleri ön plana çıkararak veya arka planda bırakarak nasıl yorumladığı, dolayısıyla nasıl anladığıdır. Bu yöntembilime göre bir insanın davranışını anlamak ancak, o kişiği bilgilendiren bağlamsal anlamları irdeleyerek mümkündür (Wittgenstein, 1959).

Tefsirci yaklaşımın temelini ‘tefsir emberi’ (Gadamer, 1960) oluşturur. Bu kavram, herhangi bir içeriğin bağlamını ve kendisini anlamak için o olgunun parçaları ve bütün arasında dönüşler yapmaya dayanır. Gözlemciye saygılı, bağlamdan haberdar kuram geliştirmek, kaçırmaya dayalı mantıksal çıkarım ve göz ardı edilenleri analizde ortaya çıkarmak bu yöntembilim yaklaşımının ana yönelimidir.

Tefsircilik sıklıkla yorumsamacı paradigmayla birlikte görülür. Bu paradigmalara sahip araştırmalarda, anlamların inşası veya yorumlaması tefsirle gerçekleşir. Yöntembilim itibariyle her nitel araştırma az çok tefsirci sayılabilir (Alvesson & Willmott, 2003). Tarihsel yaklaşımlı örgüt kuramı çalışmalarında da tefsirci bakış açısı örnekleri görölmektedir (Soydemir & Erçek, 2019).

Feminist Araştırma

Feminist araştırma, cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyetin sosyal olguların üretiminde nasıl etkili olduğunu anlamayı amaçlayan yaklaşımları bünyesinde barındıran bir yöntembilimdir (Calás & Smircich, 1996). Bu yaklaşımda, iş örgütlerinde, toplumda, sosyal ortamlarda feminen ve maskülen stereotiplerin veya cinsiyete dayalı rollerin etkileri incelenebilir (Hochschild, 1983; Gherardi, 1995). Cinsiyet ve bağlamın arasındaki ilişkinin görünür hale getirilmesi esastır. Çalışmaların ana amacı, genellikle cinsiyetlerin verili bir bağlamda nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmaktır (Eriksson & Kovalainen, 2015).

Birey, grup, topluluk, kurumsal, toplumsal seviyelerde, yorumsamacı, postmodern ve postkolonyal paradigmalara sahip araştırmalar görülür. Eylem araştırması, etnografi, gömülü kuram yöntembilimleri ile birlikte bulunabilir (Olesen, 2005). Örneğin, Greenberg, Clair ve Ladge (2021), yönetim bilimleri araştırmacılarının çalışma dışı yaşamlarının, çalıştıkları konulara olan etkisinden hareketle, feminist yöntembilimden yararlanarak, kendileri de iş yerinde hamilelik ve anneliği araştıran

çalışan anneler olarak kendi deneyimlerini analiz etmiş ve bu süreçte ortaya çıkan karmaşıklıkları tartışmışlardır. Yazarlar, kendi araştırma süreçlerini de feminist yöntemibilim açısından incelerken, “editörlerin, hakemlerin ve yazarların kişisel olarak ilgili araştırmaların titizliğini ve meşruiyetini nasıl geliştirebileceklerine dair” bir tartışmaya da yer vermektedirler.

Pratik-Kuram Araştırması

Pratik-kuram araştırması, isminden de anlaşılacağı gibi, pratiklere odaklanır. Burada pratikten kasıt insan grupları, takımlar ve örgütler tarafından yapılanlar, söylenenler, anlaşılabilirler, yüklenen anlamlar, kurallar ve normlar, amaçlar ve sonuçlarıdır. Araştırma soruları genellikle belirlenen bağlamlardaki pratiklerin tespiti ve sınıflandırılmasına yöneliktir (Schatzki, 1996; 2002; 2012). Tespit edilen pratiklerin içsel mantığı ve anlam dünyası anlaşılmaya çalışılır. Böylece verili bağlamda veya bağlamlar arasında pratiklerinin nasıl oluştuğunu anlamak bu tip çalışmaların ana amacıdır.

Pratik-kuram araştırmalarında analiz seviyesi incelenen pratiğin kendisidir (Nicolini, 2012). Vaka araştırması ve gömülü kuram ile birlikte, eleştirel gerçekçi, eleştirel ve yorumsamacı paradigmalara sahip pratik-kuram araştırmaları görülür. Örneğin, Terjesen ve Elam (2009), birden fazla ülkede çalışan (ulus-ötesi) girişimcilerin uluslararası pazarları takip etmek için bireysel deneyimlerinden ve kurumsal ortamlardan nasıl yararlandıklarını pratik-kuram ve özellikle Bourdieu (1977; 1998)’nün kavramları ile dört vaka üzerinden incelemiş ve girişimcilerin buldukları kurumsal ortamlarda çeşitli kaynaklara nasıl güvendiklerini ve ulus-ötesi girişimcilerin kurumsal ortamları aşan aracı rolünü ortaya koymuştur.

Olgubilim

Olgubilim incelenen olgu etrafında kişilerin deneyimlerine, hislerine, duygularına, algılarına ve varoluşuna odaklanır (Valle & King, 1978). Bu yöntemibilim, vücuda gelmiş (*embodied*) veya duygusal (*affective*) boyutu olan olguları inceler. Bu süreçte var olmayı öncüllerken, bilinci var olmanın üstünde konumlayan bilişsel geleneğe eleştiriler getirir. Bu nedenle, araştırma soruları genellikle belirli bir olgunun belirli kişiler, gruplar veya örgütler tarafından nasıl deneyimlendiğini sorgulamak şeklinde kurulur. Dolayısıyla, çalışmaların amacı da yaşanan deneyimi anlamak, deneyimlemenin bilişsel olarak nasıl yapılandırıldığını çözmek (Damasio, 1994), deneyimin

bedensel olarak nasıl yapılandırıldığını (Husserl, 1982; Merleau-Ponty, 1974), ve genel olarak dünyada var olmayı nasıl deneyimlediğimizi anlamak (Heidegger, 1987) olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu sorular nedeniyle, analiz seviyesi genellikle birey ve grup seviyesindedir. Paradigma olarak yorumsamacı anlayışa sahip araştırmalar sıklıkla görülürken, tefsirci yöntembilimle beraber kullanılabilir (Bleicher, 1980; Ricoeur, 1976). Veri toplanması ve analizinde olgubilimsel indirgeme (Schmitt, 1959) ve tefsir çemberi (Grondin, 2016) kullanılabilir. Örneğin Gill (2014), yönetim ve organizasyon yazınında sıklıkla kullanılan beş tip olgubilimi açıklamış, karşılaştırmış ve örneklendirmiştir.

Sahip olunan paradigmaya uygun yöntembilim tercihleri yapıp yöntemleri de buna göre uygulamak bir araştırmanın titiz olarak değerlendirilmesi için gereklidir ancak yeterli midir? Bir sonraki bölümde bu konuyu açıklamak amacıyla titizlik, geçerlilik ve güvenilirlik tartışmaları ele alınmıştır.

Titizlik, Geçerlilik, Güvenilirlik ve Güvenedeğerlik

Bir araştırmanın tasarımı ve gerçekleştirilmesini titiz olarak değerlendirmek için, o araştırmanın kavramsal ve yöntembilimsel titizlik ve sağladığı katkı açılarından değerlendirilmesi gerekir. Kavramsal titizlik, bir araştırmanın kullandığı kavramları ve kuramsal perspektifini net tanımlaması, araştırma hedeflerini net ifade etmesi, ilişkili yazını uygun bir şekilde kullanması olarak anlaşılabilir (Houston, 2019). Yöntembilimsel titizlik ise araştırmanın sahip olduğu varlıkbilim ve bilgebilim kabulleriyle uyumlu yöntembilimlerin sečilmesini ve kullanılan yöntemlerin buna göre uygulanmasını, uygun ve yeterli verinin sistematik bir biçimde toplanmasını ve bunların araştırma hedeflerine uygun titizlikte analizini, genel olarak araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini içerir (Houston, 2019).

Araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliği, özellikle sosyal bilimlerde, yaygınlıkla tartışılan kavramlardır (Winter, 2000). Geçerlilik (*validity*) genel olarak gerçeğin veya araştırmacı tarafından yapılan çıkarım ve genellemelerin ne kadar doğru ve titiz olduğu ile ilişkilidir. Güvenilirlik (*reliability*) ise çalışılan olgu üzerine yapılan araştırmanın farklı kişiler tarafından tekrar edilebilir olmasına ilişkindir. Nicel araştırmalarda araştırmacı kişisel yargılarının verilere olan etkisini en aza indirmeye çalışarak geniş kapsamlı genellemeler üretmeye yönelik bir anlayışı takip eder. Bu da geçerlilik ve güvenilirlik tartışmalarını genellikle objektif bir anlayışa yönlendirir.

Geçerlilik ve güvenilirliği nitel araştırmalara uygulamak için geliştirilen yaklaşımlar zaman içerisinde çok çeşitli kriterlerin üretilmesine neden olmuştur. Örneğin, Altheide ve Johnson (1994); halef (*successor*) geçerliliği, hızlandırıcı (*catalytic*) geçerlilik, sorgulanan (*interrogated*) geçerlilik, transgresif (transgressive) geçerlilik, emperyal (*imperial*) geçerlilik, simulakra/ironik (*simulacral/ironic*) geçerlilik, konumlandırılmış (*situated*) geçerlilik ve Őehvetli (*voluptuous*) geçerlilik türlerini önermişlerdir. Kirk ve Miller (1986)'i inceleyen Seale (1999), bu göstergelere araçsal (*instrumental*), kuramsal (*theoretical*) geçerlilik kavramlarını eklemiş ve saydığı göstergeleri ileri idealist (*quixotic*-Don Kişot gibi), artzamanlı (*diachronic*) ve eř zamanlı (*synchronic*) olarak sınıflandırmıştır.

Nitel yaklaşımdan yola çıkan ve yukarıda sayılan kriterlerin, nitel araştırmanın doğası ve amaçlarıyla yeterince uyumlu olmadığı iddiasıyla, nitel araştırmalar için güvenedeğerlik (*trustworthiness*) anlayışı önerilmiştir (Lincoln & Guba, 1985). Buna göre araştırmacılar dört ana başlıkta toplanan koşulları sağlayarak, okuyucularını ve kendilerini bulgu ve sonuçlarının dikkate değer olduğuna ikna edebilirler. Bu başlıklar kredibilite (*credibility*), aktarılabilirlik (*transferability*), itimat (*dependability*), ve doğrulanabilirlik (*confirmability*) olarak belirtilmiştir (Lincoln & Guba, 1985). Gvenedeğerlik, önerildiği günden bu yana nitel araştırmalar içindeki çok paralılağa rağmen yaygınlık kazanmıştır (Green, 2000).

Gvenedeğerliğin birinci bileşeni olarak kredibilite, içsel geçerliliğe benzer bir amaçla, söz konusu nitel araştırmanın kapsamlı bir Şekilde yürütülmüş ve Őeffaf olarak raporlanmış olması olarak tanımlanır. Araştırmada bilgi alınan kişilerin görüşleri ile araştırmacıların bu bilgiyi temsil edişlerinin birbiriyle tutarlı olması, araştırmanın kredibilitesi için istenen bir durumdur (Tobin & Begley, 2004). Kredibiliteyi artırmak için Lincoln ve Guba (1985) uzatılmış katılım (*prolonged engagement*), kalıcı gözlem (*persistent observation*), veri toplama nirengi (*data collection triangulation*), ve araştırmacı nirengi (*researcher triangulation*) uygulamaları yapılmasını önermiştir. Ayrıca araştırma sürecinin dışsal bir referans tarafından da takibi için akran bilgilendirmesi (*peer debriefing*) yapılması da önerilmektedir. Böylece, ilk bulgulardan başlayarak sonuçlar bir başka araştırmacı tarafından ham veri ile karşılaştırılarak değerlendirilebilir. Araştırma sonuçlarının, bilgi sağlayan katılımcılarla birlikte incelenmesi de kredibilite artırmak için önerilmektedir (Lincoln & Guba, 1985).

İkinci bileşen aktarılabilirlik, bağlamsal nitelikteki araştırma bulgularının hangi bağlamda ve nasıl bir yntembilimle üretildiğinin çalışmaya doğru ve detaylı olarak

yansıtılmasına dayanır. Nicel araştırmalardaki genelleme amacı kadar olmasa da, ulaşılan bulguların başka hangi bağlamlara uygulanabileceğine ilişkin sınırlar araştırmanın bir parçası olarak sunulur ve diğer araştırmacılar tarafından incelenebilir. Böylece nitel araştırmada benzer bağlam ve vakalar arasında bir bilgi aktarımından söz edilebilir (Tobin & Begley, 2004). Araştırmacı, bulgularının nasıl ortamlara aktarılmak isteneceğini baştan bilemez. Ancak, kendi bağlamını detaylı ve zengin bir içerikle raporlayarak, üretilen bağlama dayalı bilgiyi aktarmak isteyeceklerin benzerlik kararını kendilerinin verebilmesini amaçlar (Lincoln & Guba, 1985). Bu haliyle aktarılabilirlik, nicel araştırmalardaki dışsal geçerlilik kavramının yerine geçebilecek bir kriter olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü bileşen itimat, araştırmacının nitel araştırma süreci boyunca niteliğe ilişkin bir denetim süreci yürütmesine dayanır. Denetim süreci olarak araştırmada toplanan veri ve ulaşılan bulguların çalışmada bilgi toplanan katılımcılarla paylaşılarak, alınan bilgilerin araştırmacı tarafından iyi anlaşıldığının kontrolü örnek olarak verilebilir. Bu amaca ulaşabilmek için araştırma süreci mantıklı, takip edilebilir ve tam dokümente edilmiş olmalıdır (Tobin & Begley, 2004). Okuyucular, nitel bir makaleyi okurken, bu hususları da değerlendirerek, araştırmanın ne kadar itimat edilebilir olduğuna kendileri karar verebilirler (Lincoln & Guba, 1985). Bu seviyeyi artırmak için araştırmanın nasıl yapıldığının araştırmacı tarafından ve tanımlı bir süreç üzerinden akran üçüncü tarafların katılımıyla eleştirel bir şekilde denetlenmesi, böylece araştırmanın düşünömsellik açısından da geliştirilmesi bir yaklaşım olarak önerilmektedir (Koch, 1994). İtimat göstergeleri nicel araştırmadaki tutarlılık ve güvenilirlik kriterlerinin eşdeğeri olarak düşünölebilir.

Dördüncü bileşen doğrulanabilirlik ise, bir araştırmacının şahsen o araştırmaya ne şekilde ve ne kadar yansıldığının tartışılması ve bu etkinin nesnel-olgucu bir bakışla değil ama özneler arası bir anlayışla nasıl sınırlandırıldığının güvence altına alınmasına dayanır. Araştırmacının yorum, bulgu ve sonuçları kendisinden değil, toplanan veriden kaynaklanmalıdır (Tobin & Begley, 2004). Guba ve Lincoln (1989)'e göre titizlik, ancak diğer güvencedeğerlik kriterlerinin yerine getirilmesine bağlı olarak geerleşebilir.

Guba ve Lincoln (1989), yukarıdaki kriterlerin de yine geleneksel olgucu kriterlere benzerlik gösterdiği eleştirisini getirerek, özgünlük kriterleri (Guba & Lincoln, 1989; 1994) adı altında, beş yeni kriter önermiştir. (1) Adaletlilik (*fairness*), araştırmada farklı geçekliklerde bulunan kişilerin yorum ve ifadelerinin dengeli ve adaletli bir şekilde sunulması, hiçbir grubun marjinalleştirilmemesi olarak tarif

edilmiştir. (2) Varlıksal özgünlük (*ontological authenticity*) araştırmaya katılan kişilerin inşa ettikleri gerçeklikleri anlatılırken, araştırmacının çalışma bağlamına dair okuyucunun geliştireceği anlayışı desteklemesi olarak açıklanmıştır. (3) Eğitici özgünlük (*educative authenticity*) çalışmaya katılan kimselerin gösterdikleri katılımdan öğrenme imkanlarının olması ve böylece daha derin bir anlayış ve bakış açısı kazanmaları iken, (4) hızlandırıcı özgünlük (*catalytic authenticity*) araştırma sürecinde eylemin ne ölçüde uyarıldığı ve araştırmacının katılımcıları bir şeyleri değiştirmeye ne kadar yönlendirdiği olarak tanımlanmaktadır. Sayılan kavramların sonuncusu olan (5) taktik özgünlük (*tactical authenticity*) ise, araştırmadaki katılımcıların eylem göstermeye yönelik olarak ne kadar güçlendirildiği olarak tanımlanmıştır. Özetle, bu yaklaşıma göre özgünlük, araştırmacıların farklı gerçeklikleri ortaya koymakta adaletli, katılımcıların daha kapsamlı bakış açıları geliştirmelerine yardımcı, kendilerinden başka kimselerin bakış açıklarını öğrenmeye istekli ve bunların sonucunda bir şekilde eyleme geçmek için etkili olmalarına dayanır.

Açık politik, ideolojik hedefler içeren, aktivist araştırmalar için de nitelik kriterleri farklı tanımlanabilir. Örneğin, Lather (2003), feminist araştırma, yeni-Marksist eleştirel etnografi gibi araştırma yaklaşımları için bir dizi özelliğin araştırma tasarımları içinde yer alması gerektiğini söyler. Bunlar, (1) kuram, yöntem ve veri kaynaklarında nirengi, (2) öz düşünümSELLİK (araştırmacının kendi kabullerinin verinin mantığıyla nasıl etkileştiğinin dokümanTE edilmesİ), (3) yüz geçerliliği (*face validity*) (beliren araştırma sonuçlarının, kategorilerinin araştırma katılımcılarının en azından bir kısmına geri döndürülerek birlikte değerlendirilmesi) ve (4) hızlandırıcı geçerlilik (*catalytic validity*) (araştırma sürecinin araştırmaya katılanlar için içgörü ve hatta aktivizm sağlaması) olarak belirtilmektedir. Lather (2003) bu kriterlerle araştırmacının meşruiyetinin geliştirilebileceğini bu nedenle araştırmacının kamusal tartışma ve eleştiriye açılması gerektiğini belirtmiştir.

Yukarıda saydığım farklı kriterlerden daha yakın bir tarihte, Tracy (2010), nitel araştırmalar için sekiz öğeden oluşan bir gösterge kümesi önermiştir. Buna göre, nitel bir araştırmacının kalitesini değerlendirmek için, o araştırmacının değerli konu (*worthy topic*), zengin titizlik (*rich rigor*), samimiyet (*sincerity*), kredibilitE (*credibility*), ahenk (*resonance*), önemli katkı (*significant contribution*), etik (*ethics*), ve anlamlı tutarlılık (*meaningful coherence*) özelliklerine sahip olması gerekir. Buna göre bir araştırmacının değerli olması için, konusunun anlamlı, doğru zamanlanmış, önemli ve ilginç olması istenir. Zengin titizlik çerçevesinde, araştırmacının yeterli, uygun ve kapsamlı kuramsal yapılar, veriler, örneklemeler, bağlamlar, veri toplama ve analiz süreçleri kullanması istenir. Samimiyet ise araştırmacının kendi öznel değerleri, önyargıları

ve eğilimleriyle ilgili farkındalığını gösteren öz-düşünömselliğinin (*self-reflexivity*) bulunması ve araştırmada kullandığı yöntemler ve karşılaşılan zorluklarla ilgili Őeffaf olmasını barındırır. Kredibilite, araştırmanın zengin bir tanımlamaya (*thick description*), somut detaylara, örtük, metinsel olmayan bilginin açıklanmasına, iddiaların söylenmekten çok gösterilmesine, farklı veri kaynaklarından beslenerek nirengi geliştirilmesine, bilginin netleştirilmesine, bilgi sağlayan kişilerin araştırma içinde konuşmasına izin veren bir çoksesliliğe ve bu kişilerin araştırma sonuçlarını görüp değerlendirme imkanına sahip olmasına göre tarif edilmektedir. Ahenk kriteri ise, araştırmanın belirli okuyucu grupları veya genel okuyucu kitlesini estetik, çağrıştırıcı temsillere, doğal genellemelere ve aktarılabilir bulgulara doğru yönlendirmesi olarak anlaşılmaktadır. Önemli katkı kriteri araştırmanın kavramsal, kuramsal, pratik, manevi, yöntemsel ve sezgisel olarak katkı sağlamasına yönelikken, etik kriteri ise araştırmanın prosedürel, kurumsal ve kültürel olarak belirli etik kurallara uyması, ilişkisel nitelik göstermesi ve araştırma alanından ayrılarak sonuçların tartışılması gibi kriterlere uygun hareket edilmesi anlamını taşımaktadır. Tracy (2010) tarafından önerilen son kriter olan anlamlı tutarlılık ise, çalışmanın iddia ettiği amaçlarına ulaşması, amaçlarına uygun yöntem ve prosedürler kullanması, ilgili yazın, araştırma soruları, bulgular ve yorumlar arasında anlamlı bağlantılar kurması olarak tarif edilmektedir. Tracy (2010: 837) bu kalite göstergelerini önerirken, bu kriterleri kapalı uçlu Őablonlar olarak almamak gerektiğini, konuyla ilgili “diyalog, hayal gücü, gelişme ve emprovizasyona” yer olduğunu belirtmiştir.

Tracy (2010) tarafından da belirtildiği gibi, bir araştırmanın değerlendirilmesinde o araştırmanın ne ölçüde katkı sağladığı önemli bir unsurdur. Araştırmanın katkısı ise, söz konusu araştırmanın mevcut diğer araştırma ve kuramsal tartışmalara ne ölçüde katkı sağladığı ile değerlendirilebilir. Yazında araştırmaların sağladığı katkı tipleri (1) düz yineleme (*replication*), (2) yineleme ve geliştirme, (3) yeni bir alanda kuram veya yöntem geliştirme veya mevcut yönteme ek yapma, (4) yapılandırılmış gözden geçirme veya meta-analiz/meta-sentez gibi yaklaşımlarla entegre edici bir gözden geçirme (Hoon, 2013), (5) eski bir olgu için yeni bir kuram üretme, (6) bir olgu için kuramları yarıştırma veya test etme, (7) yeni bir olgu tanımlama, (8) mevcut bilimsel bilgiden büyük bir kuramsal sentez üretme veya (9) yeni bir olgu için yeni ve özgün bir kuram geliştirme olarak sayılmaktadır (Tracy, 2010). Bilginin özne ve bağlamsal olduğu kabulüne dayanan niteliksel araştırmalar için düz yineleme dışında yukarıda belirtilen hemen tüm katkı türleri hedeflenmeye açıktır.

Nitel araştırmanın niteliğinin değerlendirilmesine yönelik olarak olgucu kriterlerin reddedilmesi ve bunların yerine araştırma yaklaşımına uygun alternatiflerin

benimsenmesi önemlidir. Bu alanda, otoritelere dayanan kapalı kriterlerin yerini tam sonuçlanmamış, ucu açık tartışmaların alması, araştırmacıları güvenli, risksiz limanlar aramak yerine, kendileri ve araştırmalarına dair yeni bakış açıları üretmeye yönlendirmelidir. Nitel araştırmacılar için güvenedeğerlik, her zaman müzakere edilebilir, açık-uçlu ve araştırmacıları belirli protokollere zorlamayan bir konudur. Öte yandan güvenedeğerlik tartışmasının zenginleşmesi için nirengi ve düşünümsellik konularına da dikkat edilmesi gerekir. Bir sonraki bölümde araştırmanın nitel olarak geliştirilmesi için kullanılan nirengi ve düşünümsellik yaklaşımlarına değinilmiştir.

Nirengi ve Düşünümsellik

Bir nitel araştırmacının ortaya koyduğu pozisyon, bir başka nitel araştırmacı için, içerdiği değer-temelli bakış açısına dair uyumsuzluklar nedeniyle, mesafe konulması gereken bir pozisyonu temsil edebilir (Hammersley, 1995). Böyle bir durumda bile nitel araştırmacının, en azından, kendi araştırma yaklaşımına göre nirengi alması, yine kendi politik anlayışı ile ilgili düşünümsel (*reflexive*) bir araştırma ve raporlama yaklaşımını yerine getirmesi ve son kararı okuyucuya ve toplumsal politik süreçlere bırakarak, sahip olunan araştırma yaklaşımına göre bir titizlik anlayışını hedeflemesi önerilebilir.

Nirengi temel olarak olgucu bilim anlayışı içinde, ölçütleri, veri kaynaklarını, görgül verileri, yöntemleri, gözlemcileri, kuramsal bakışları çeşitlendirerek ulaşılan sonuç ve genellemeleri güçlendirmeyi ve araştırmacının güvenilirliğini artırmayı amaçlar (Guion, 2002). Böylece çalışmanın konusu olan olgunun daha objektif bir şekilde ele alınması amaçlanır. Objektiflik için araştırma tasarımındaki faktörlerden veri kaynağı, gözlemci, yöntem gibi herhangi biri çoklanarak, o faktöre dair nirengi alınabilir. Bu çoklamadan sonra bulgu ve sonuçlar değişmezse, bulgu ve sonuçların geçerliliği, olgucu bir bakış açısıyla, daha güçlü bir şekilde iddia edilebilir. Eğer bulgu veya sonuçlar değişirse, çalışma derinleştirilerek “gerçek” sonuçların aranmasına ihtiyaç olduğu düşünülür (Guion, 2002: 2).

Eleştirel gerçekçi bir nitel araştırmada da yöntemsel nirengi gerekebilir. Örneğin bir vaka çalışmasında çoklu yöntemler kullanılarak, aynı anda mülakat, gözlem, ikincil veri analizi ve diğer veri toplama yöntem ve araçları kullanılabilir. İnşacı bir paradigmayla yapılan nitel araştırmalarda ise, farklı perspektiflerle ulaşılan bilgi farklı sosyal gerçekliklere karşılık gelir. Dolayısıyla farklı bakış açılarından ulaşılan yargı ve sonuçlar, tekil bir anlayış etrafında birleştirilemez (Silverman, 1993). Böyle bir yaklaşımda nirengi ‘birden çok, kırılmış gerçekliklerin eşzamanlı olarak

görüntülenmesi' (Denzin & Lincoln, 2003: 8; Richardson, 2000) olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla, araştırmanın geçerliliğini artırmak için nirengi, farklı bağlam ve anlayışların karşılaştırılması anlamı taşıyacağı için bağlamsal farklılıkları göz ardı etmemelidir.

Çoğulcu bir anlayışla yapılan nitel araştırma, zaten doğası gereği, kendi perspektifi içinde de birden fazla yöntem, veri ve veri kaynağı kullanır. Örneğin, yorumsamacı bir araştırma ikincil verileri kullanabilir, odak grup çalışması veya mülakat yapabilir. Bunların birden fazlasının bir arada yapılması, nitel araştırmadaki verinin zenginliğini, çok boyutluluğu ve çok taraflılığı zenginleştireceği için, nesnel gerçekliği keşfetme amacı olmadan da araştırmanın güvencedeğerliğini kendi içinde artıracak, çalışmayı zenginleştirecektir (Denzin & Lincoln, 2003).

Nitel araştırmalarda araştırmacının ayrıcalıklı bir pozisyonda görölmeden araştırma içeriğine dahil olması ve bilginin öznelliğinin kabulü ile araştırmacının sistematik veri toplanması, analiz ve yorumlanmasına olan etkisinin tartışılması da araştırma titizliğini etkileyen önemli faktörlerdendir. Kelime olarak düşünömsellik, bir kişinin kendi duygularını, tepkilerini, güdülerini ve bunların bir durumda kişinin yaptıklarını veya düşündüklerini nasıl etkilediğini inceleyebilmesi (Walter, 2008) olarak tanımlanmaktadır.

Nitel araştırmada yapılan analizler araştırmacının kendi yorumlarına, hatta kendisinin ruhsal ve bedensel olarak araştırma sürecine katılmasına dayanır. Dolayısıyla, nicel araştırmadan farklı olarak nitel araştırmada, araştırmacının kendisinin araştırmayı etkilemesi doğal kabul edilir. İşlevselci paradigmayla bakılmadığı için de bundan kaçınmak değil, bunun farkında olmak, tartışmak ve bu hususu analitik sürece dahil etmek temel düşünömsellik biçimi olarak kabul görmektedir. Bu nedenle, araştırmacının araştırma durumunu etkilemesi ve verdiği tepkiler, araştırmacının ve araştırma ortamının keşfedilmesi için yeni olanak ve fırsatlar barındırır.

Nitel araştırmalarda çeşitlenmeyi sağlayan meta-kuramsal farklılıklar, sahip oldukları hassasiyetlere göre farklı düşünömsellik tiplerinin de yazında tarif edilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, sahip olunan nitel yöntembilim yaklaşımlarına uygun varlıkbilim ve bilgibilim kabullerine göre farklı düşünömsellik tipleri de mevcuttur. Yazında geçen düşünömsellik taramalarından Johnson ve Duberley (2003) ile Pillow (2003) toplam 10 farklı düşünömsellik tipini içerik ve amaçları üzerinden tarif etmektedir (Bkz. Tablo-2).

Tablo 2. Bazı Düşünümsellik Tipleri

Tip	İçerik	Amaç
Yöntembilimsel Düşünümsellik (<i>Methodological Reflexivity</i>)	Araştırma hedeflerine yönelik olarak kullanılan yöntembilimlerin düşünümselliği.	Gerçeği bulmak, nesnelci bir bilgilimi takip etmek.
Bilgisel Düşünümsellik (<i>Epistemic Reflexivity</i>)	Biçimlendirici sosyal konumların ve ilişkilerin, eğilimlerin herhangi bir ifadeyi nasıl etkilediğine dair düşünümsellik.	Altta yatan sosyal gerçekliği keşfetmek için bilinçdışını, bilinçli ve örtük olanı açık yapmak.
Yapısöküm Düşünümselliği (<i>Deconstruction Reflexivity</i>)	Dil, anlam ve bunların süregiden değer yüklü değişikliğine ilişkin düşünümsellik.	Araştırma kavramlarının dilde nasıl bir hiper-gerçeklik inşa ettiğine dair farkındalık ve paylaşım.
Öz Düşünümsellik (<i>Self Reflexivity</i>)	Kendinin ötekiliğini ve başkalarının benliğini tanımak için kendine ilişkin düşünümsellik.	Kendinin ve öznenin nerede birleştiği konusunda farkındalık ve açıklama
Öteki Düşünümsellik (<i>Other Reflexivity</i>)	Diğerlerinin özünü yakalayan düşünümsellik	Araştırmada başkalarının kendileri adına konuşmasına izin vermek
Gerçek Düşünümselliği (<i>Truth Reflexivity</i>)	Araştırma içeriğine, çıktısına ve araştırmanın ontolojisine ilişkin düşünümsellik.	Araştırmayı daha meşru, daha geçerli ve doğru kılmak için yetkilendirme düşüncesi
Aşkınlık Düşünümselliği (<i>Transcendence Reflexivity</i>)	Araştırmacının kendini, ötekini ve gerçeği bilerek, kendi öznelliğini ve bağlamını aşmasını içeren düşünümsellik.	Araştırma ile gerçeklik hakkınında aşkın bir netliğe ulaşmak
İnşa Düşünümselliği (<i>Construction Reflexivity</i>)	Sosyal etkileşimlerde karşılıklı anlam ve güç müzakeresini ilişkin düşünümsellik.	Gerçekliğin müzakere edilmiş inşası olarak araştırmada yorumlayıcı kullanımları kabul etmek.
Praksis olarak Düşünümsellik (<i>Reflexivity as Praxis</i>)	Araştırılanların dezavantajlı konumlarını aşmalarına yardımcı olmaya ilişkin düşünümsellik.	Araştırma öznelerini durumunu anlamak ve değiştirmek
Özgürleştirici Düşünümsellik (<i>Emancipatory Reflexivity</i>)	Araştırılanları güçlendirmek ve çevresel sosyal konumlarının özgürleşmesine odaklanan düşünümsellik.	Toplumu dönüştürmek için katılımcılara enerji vermek

Kaynak: Johnson ve Duberley (2003) ve Pillow (2003)'dan uyarlanmıştır. Kategoriler keşifçidir.

Nesnel bilgilim ve gerçekçi varlıkbilim çerçevesinde yer alan nicel araştırmalar, belirtilen düşünümsellik tiplerinden “Yöntembilimsel,” “Gerçek” ve “Pratik” düşünümsellik tiplerini benimsemektedir. Bilginin öznelliğini ve bağlamsallığını kabul eden nitel araştırmalarda ise varlıkbilim anlayışının gerçekçi olduğu “Bilgisel”, “Öz”, “Öteki”, “Aşkınlık” ve “Özgürleştirici düşünümsellikler” yer alabilirken,

varlıkbilim anlayışı adcı olan nitel araştırmalar ise, “Yapısökümü”, “Öz”, “Öteki” ve “İnşa” düşünömselliklerini mesele edebilir. Kısacası, sahip olunan meta-kuramsal yaklaşım ile düşünömsellik yaklaşımı arasında bir uyum gereklidir (Hardy & Clegg, 1997; Johnson & Duberley, 2003; Pillow, 2003).

Tartışma

Farkında olarak seçtiğimiz veya farkında olmadan, aldığımız akademik eğitimle içine doğduğumuz paradigmadan kaynaklanan felsefi kabullerimiz, bizi araştırma tasarımı ve sürecine ilişkin bir yöntembilim yaklaşımına, o da bizi araştırma sorusunun seçimine yönlendirir. Örneğin, yorumsamacı bir paradigma ile çalışıp, araştırma sorusu olarak araştırma bağlamındaki aktörlerin belirli bir meseleyi nasıl anlamlandırdıklarını soruyorsak, yöntembilim olarak söylem-kuram araştırması gözlüğünden bakacağımız düşünölebilir (Rubin & Rubin, 2011). Benzer şekilde eleştirel gerçekçi paradigmayla yola çıkınca araştırmamızı, yöntembilim olarak vaka araştırması, gömölü kuram veya pratik-kuram alternatiflerinden biriyle tasarlamamız beklenebilir (Polkinghorne, 1988). Burada sahip olunan felsefe, yöntembilim yaklaşımını ve neyin uygun araştırma sorusu olduğunu belirlemektedir (Guba & Lincoln, 1988). Araştırmacı buna dikkat etmediği takdirde, yüksek olasılıkla paradigmatik çelişkiler ve kıyaslanamazlık (*incommensurability*) (Kuhn, 1962) problemi taşıyan bir araştırma tasarımı gerçekleştirebilir.

Nitel araştırma tasarımı sürecinde bu gibi çelişkilere düşmemek için araştırmacının sahip olduğu meta-kuramsal kabulleri ve hayatı anlamlandırmasını sağlayan paradigmatik perspektifini yeterince irdelemiş ve kapsamlı bir felsefi farkındalık geliştirmiş olması gereklidir. Nitel bir araştırmanın titizliğinin geliştirilmesi için araştırmanın temellendirildiği felsefi ve yöntembilimsel kabuller ve arka plan iyi ve tutarlı bir şekilde kavranmalıdır.

Nitel araştırmaların titizliğini artırmak için yapılacak iyileştirmeler nicel araştırmalardan çok farklıdır. Nitel araştırmaya nicel araştırmacı gözlüğü ile bakmak, sonuç olarak düşük kalite ve titizliğe sahip araştırmalara yol açar. Bu duruma istisna olarak, nitel araştırmacının gerçekçi bir varlıkbilim anlayışına sahip olması verilebilir. Eğer araştırmacı gerçekçi bir varlıkbilim anlayışına sahipse, o zaman nicel araştırmada da kullanılan bazı klasik kriterler (geçerlilik, güvenilirlik, genelleme) kullanılabilir. Ancak, adcı bir yaklaşımla yürütölen araştırmalarda, takip edilen araştırma geleneğinin kendi içsel kriterleri ile, bu makalede sayılan diğer kalite ve titizlik yaklaşımları kullanılmalıdır. Bu makalede kapsamına değinmediğimiz,

post-yapısalcı paradigmaya sahip bir nitel araştırma yapıyorsak, kalite ve titizliğe yönelik genel kriterler tespit etmek daha zor olabilir. Bu tip araştırmalarda, çalışmanın yerel bağlamına ve problematiğine göre titizlik kriterinin de geliştirilmesi çalışmanın bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Araştırmalarda kalite anlayışı, modernist ve olgucu anlayışların tekelinde olmadığı gibi, nitel araştırmaya klasik geçerlilik ve güvenilirlik açısından yaklaşmak bizi daha sorunlu noktalara götürecektir. “Nitel araştırmanın kalitesini değerlendirmek sadece teknik veya yöntembilimsel bir egzersiz değildir. Bu aynı zamanda araştırmacının ve araştırmanın varlıkbilimsel ve bilgebilimsel temellerine dair bir anlayış geliştirmesini gerektirir. Bu da kalite teriminin ve araştırmamızda kalitenin nasıl kanıtlanacağına ilişkin olarak farklı yorumların oluşmasına yol açar –kalitenin demokratikleşmesi, özelden örgüt çalışmalarını ve genelde araştırma kalitesi anlayışını temelciliğin prangalarından kurtarır” (Amis & Silk, 2008: 475).

Farklı perspektiflerden de olsa, araştırmacı ve birey olarak bize konum ve kabul-lerimizi sorgulatacak, ilginç, güncel veya kadim tartışmalara yeni yaklaşımlar getiren, etik kaygılar taşınarak yürütülmüş, okuyana “vay be” (Davis, 1971; Alvesson & Sandberg, 2013; Ağlargöz, 2016) dedirtecek yeni içgörüler sağlayan araştırmaların yapılmasına ve basılmasına ihtiyaç vardır. Bu makalede bahsedilen kriterler otoriter ve yeniliğe kapalı reçeteler değil, belirli araştırma bağlamlarında yenilikçi tartışmalar ve yaklaşımlara kapı açacak rehber yaklaşımlar olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Bu gibi rehberlik amacı taşıyan yaklaşımlar ne yazık ki araştırmacılar tarafından sıklıkla şabloncu, hatta “yemek tarifi” benzeri şekillerde, zaman zaman ezberden kullanılmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Örneğin, son yıllarda yazında bir hayli ilgi görenek adeta kurumsallaşma eğilimi taşıyan “Gioia yöntembilimsel yaklaşımı,” araştırmacılar için başlangıç noktası sağlayan bir şematik sunmaktadır (Gioia, Corley, & Hamilton, 2013). Ancak, yaklaşımı ortaya koyan yazar da Gioia yöntembilimsel yaklaşımının nitel araştırma için sistematik düşünme yolları hazırlamakta kullanılabileceğini, analiz formülasyonu ve sunuş teknikleri oluşturmayı amaçlamadığını belirtmektedir (Gehman vd., 2018).

Şabloncu olmayan (Harley & Cornelissen, 2020) veya sabit kriterlere takılı kalmayan, tartışmacı ve çoğulcu (Easterby-Smith, Golden-Biddle, & Locke, 2008) yaklaşımlarla, araştırmacıların felsefi ve yöntembilimsel brikolaja (Pratt, Sonenshein, & Feldman, 2020) ve yöntembilimsel çeşitlendirmeye girişmesi araştırma pratiğini de geliştirecektir (Lather, 1993). Bu aynı zamanda bir araştırma topluluğu olarak Türkiye ve bölgesindeki sosyal bilim araştırmacılarının, araştırma niteliklerini yayın

ortamlarında karşılıklı mesleki güvene dayalı bir şekilde birlikte geliştirmelerine de imkân verebilir.

Bu çalışmada anlatılan ilişkilerin bir kısmını, makalenin sonuna doğru bir tabloda toplayıp, belirli meta-kuramsal kabullerle belirli yöntembilim yaklaşımları ve hatta buna uyan yöntemleri eşleştirmek ve bunlarla da çeşitli araştırma titizliği kriterleri, nirengi ve dūřünümsellik anlayışlarını gruplamak yoluna özellikle gidilmemiştir. Araştırmacıya rehberlik etmeyi amaçlayarak yola çıkan bu makale, kapalı uçlu bir şablon sunmak yerine, araştırmacıların kendi kabullerini ve yöntembilimlerin beklentilerini aktif olarak sorgulamaya özendirmeyi amaçlamaktadır. Kuramsal tartışma ve çeşitliliğin ucunu kapatmaya çalışmak yerine tartışmayı ve farkındalığı geliştirmek nitel araştırmanın doğasına da daha uygundur.

Bu çalışmada anılan yöntembilim yaklaşımlarının, kritik bir gözle, karakteristik özelliklerine daha fazla değinilerek detaylı bir karşılaştırmasının yapılması, yazının odağı titizlik olduğu ve yazı hacmini önemli ölçüde artırıp okunmayı daha da zorlaştırmamak için ileriki çalışmalara bırakılmıştır. Böyle bir karşılaştırmanın herhangi bir paradigmanın normatif etkisi altında kalmadan, öznel-arası (*inter-subjective*) (Fay, 1996) bir bakışla yapılması önemlidir.

Nitel araştırma yaklaşımını içerisinde, seçilen yöntembilim yaklaşımına göre, mülakat, katılımcı gözlem, etnografik gözlem, tematik analiz ve söylem analizi gibi pek çok farklı yöntemin farklı şekillerde kullanımları mevcuttur. Elbette her bir yöntemin kendi içsel kabulleri içinde farklı titizlik kriterleri de yönleme göre tarif edilebilir. Bu yöntemlerin gözden geçirilmesi ve karşılaştırılması da bir başka çalışmaya bırakılmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, bugün çok geniş bir nitel araştırma yazını ve çok sayıda nitel araştırma kalitesi, titizliği ve güvenedeğerliği ile ilgili okumalar mevcuttur. Nitel araştırma yapan araştırmacıların, bu yazınla olan ilişkilerini geliştirmeleri ve kullandıkları araştırma yöntemlerinin ezberlenmiş tekrarlarını yapmak yerine sorgulayıcı yöntembilim ve diğer bilim felsefesi tartışmalarına kapı amaları gereklidir. Böylece nitel araştırmalarımızın etki ve katkı potansiyeli yenilikçi görgül örneklerle daha da artırılabilir. Değişken ve dönüşüme açık bir süreç olarak nitel araştırmalarda ilişkili yöntembilimlerini kullanmak ve yazına yöntembilimsel katkıda bulunmak, ancak altta yatan kabulleri ve meta-kuramsal perspektifleri kavrayarak ve tek bir doğrusu olmayan yöntembilim kabul ve tercihlerine titizlikle yaklaşarak mümkün olabilir.

Kaynakça / References

- Ağlarcöz, O. 2016. 'Sormak ya da sormamak': Yönetim ve organizasyon alanında ilginç kuramsal katkı arayışı ve araştırma sorusunun rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2): 517-541. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002401
- Alasuutari, P. 2010. The rise and relevance of qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(2): 139-155. <https://doi.org/10.1080/13645570902966056>
- Altheide D & Johnson J. 1994. Criteria for assessing interpretive validity in qualitative research. N. Denzin, & Y. Lincoln (Der.). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks CA: Sage.
- Alvesson, M. & Sandberg, J. 2013. *Constructing research questions: Doing interesting research*. London, UK: Sage.
- Alvesson, M. & Willmott, H. (Der.). 2003. *Studying management critically*, London: Sage.
- Amis, J. M. & Silk, M. L. 2008. The philosophy and politics of quality in qualitative organizational research. *Organizational Research Methods*, 11(3): 456-480. <https://doi.org/10.1177/1094428107300341>
- Andrade, A. D. 2009. Interpretive research aiming at theory building: Adopting and adapting the case study design. *The Qualitative Report*, 14(1), 42-60.
- Andrews, T. 2012. What is social constructionism?. *Grounded Theory Review*, 11(1): 39-46.
- Aslan, A. & Özeren, E. 2018. Neoliberal yönetimselliği bir plaza romanı üzerinden okumak: 'Ofistekiler', *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 5-26.
- Austin, D. M. 2009. Ritual and boundary distinction in a recreational community: A case study of motorcycle rallies and riders. *Qualitative Sociology Review*, 5(2): 70-93.
- Bansal, P. & Corley, K. 2011. The coming of age for qualitative research: Embracing the diversity of qualitative methods. *Academy of Management Journal*, 54: 233-237, <https://doi.org/10.5465/amj.2011.60262792>
- Bate, P., Khan, R., & Pye, A. 2000. Towards a culturally sensitive approach to organization structuring: Where organization design meets organization development. *Organization Science*, 11(2): 197-211.
- Bellenger, D. N., Bernhardt, K. L., & Goldstucker, J. L. 1976. *Qualitative research in marketing*. Chicago, IL: American Marketing Association
- Benson, D. & Hughes, J. A. 1983. *The perspective of ethnomethodology*. London, UK: Longman.

- Berger P. L. & Luckmann, T. 1966. *The social construction of reality. A Treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.
- Best, S., & Kellner, D. 2001. *The postmodern adventure: Science, technology, and cultural studies at the third millennium*. New York, NY: Guilford.
- Bhaskar R. 1979. *The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*. Oxon, UK: Routledge
- Blaikie, N. 2000. *Designing social research*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bleicher, J. 1980. *Contemporary hermeneutics*. London, UK: Routledge & Kegan Paul.
- Bluhm, D. J., Harman, W., Lee, T. W. & Mitchell, T. R. 2011. Qualitative research in management: A decade of progress. *Journal of Management Studies*, 48(8): 1866-1891. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00972.x>
- Bourdieu, P. 1977. *Outline for a theory of practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1998. *Practical reason*. London, UK: Polity Press.
- Burrell, G. & Morgan, G. 1979. *Sociological paradigms and organizational analysis*. London: Heinemann.
- Calás, M. B. & Smircich, L. 1996. Not ahead of her time: Reflections on Mary Parker Follett as prophet of management. *Organization*, 3(1): 147-152. <https://doi.org/10.1177/135050849631008>
- Chan, C. K. & Anteby, M. 2016. Task segregation as a mechanism for within-job inequality: women and men of the Transportation Security Administration. *Administrative Science Quarterly*, 61(2):184-216. <https://doi.org/10.1177/0001839215611447>
- Charmaz, K. 2006. *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London, UK: SAGE.
- Chesebro, J.W. & Borisoff, D. J. 2007. What makes qualitative research qualitative? *Qualitative Research Reports in Communication*, 8(1): 3-14. <https://doi.org/10.1080/17459430701617846>
- Clough, P. & Nutbrown, C. 2012. *A student's guide to methodology*. London, UK: Sage.
- Conquergood, D. 1991. Rethinking ethnography: Towards a critical cultural politics. *Communications Monographs*, 58(2): 179-194.
- Creswell, J. W. 1998. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Czarniawska, B. 2004 *Narratives in social science research*, London, UK: Sage.

- Damasio, A. R. 1994. *Descartes' error: Emotion, reason and the human brain*. London, UK: Picador.
- Danermark, B. , Ekström, M. , Jakobsen, L., & Karlsson, J. C. 2002. Generalization, scientific inference and models for an explanatory social science. Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L. & Karlsson, J. C. (Der.). *Explaining society. Critical realism in the social sciences*. Oxon, UK: Routledge.
- David, M. (Der.). 2006. *Case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Davis, M. S. 1971, That's interesting: Towards a phenomenology of sociology and a sociology of phenomenology, *Philosophy of Social Science*, 4 (1): 309-344.
- de Rond, M. 2008. Lessons from the Oxford and Cambridge boat race. *Harvard Business Review*, 86(9): 28.
- de Rond, M. 2009. *The last amateurs: To hell and back with the Cambridge Boat Race crew*. London, UK: Icon Books.
- de Rond, M. 2012. *There is an I in team: What elite athletes and coaches really know about high performance*. Boston, MA: Harvard Business Press.
- de Rond, M., & Tunçalp, D. 2017. Where the wild things are: How dreams can help identify countertransference in organizational research. *Organizational Research Methods*, 20(3): 413-437.
- de Weerd-Nederhof, P. C. 2001. Qualitative case study research. The case of a Ph.D. research project on organising and managing new product development systems. *Management Decision*, 39(7): 513-538. <https://doi.org/10.1108/EUM000000005805>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. 2000. Introduction: The discipline and practice of qualitative research. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Der.). *Handbook of qualitative research*: 1-28. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. 2003. Introduction. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Der.). *The landscape of qualitative research*: 1-45. London, UK: Sage.
- Deshpande, R. 1983. 'Paradigmslost': On theory and method in research in marketing. *Journal of Marketing*, 47(4): 101-110. <https://doi.org/10.1177/002224298304700411>
- Dil, E. & Barca, M. 2018. Uzun ömürlü Türk işletmelerinin strateji perspektiflerinin çözümlenmesi. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*. 3(1): 27-58.
- Dingwall, R. 1981. The ethnomethodological movement. G. Payne, R. Dingwall, J. Payne & M. Carter (Der.). *Sociology and social research*. London, UK: Routledge & Kegan Paul.
- Doğanay, S. 2016. İş örgütlerinde kontrol ve rıza mekanizmalarının işleyişi, *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 31- 58.

- Doruk, Ö. & Tayşır, E.A. 2018. Toplumsal hareketlerin örgütlenme pratikleri: Çanak-kale'de yerel ekolojik hareketler, *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 77-115.
- Dubois, A. & Gadde, L. E. 2002. Systematic combining: an abductive approach to case research. *Journal of Business Research*, 55(7): 553-560. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(00\)00195-8](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(00)00195-8)
- Dyer, W. Jr, & Wilkins, A. 1991. Better stories, not better constructs, to generate better theory: A rejoinder to Eisenhardt. *Academy of Management Review*, 16(3): 613-619. <https://doi.org/10.5465/amr.1991.4279492>
- Easterby-Smith, M., Golden-Biddle, K. & Locke, K. 2008. Working with pluralism: Determining quality in qualitative research. *Organizational Research Methods*, 11(3): 419-429. <https://doi.org/10.1177/1094428108315858>
- Easton, G. 2010. Critical realism in case study research. *Industrial Marketing Management*. 39(1), 118-128.
- Edwards, R. B. 1995 (Der.). *Formal axiology and its critics*. Amsterdam, NL: Rodopi.
- Eisenhardt, K. M. 1989. Building theories from case study research, *Academy of Management Review*, 14(4): 532-550.
- Eisenhardt, K. M., & Graebner, M. E. 2007. Theory building from cases: Opportunities and challenges. *Academy of Management Journal*, 50(1): 25-32.
- Eisner, E. W. 1991. *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York, NY: Macmillan.
- Elliott, J. 2005. *Using narrative in social research: Qualitative and quantitative approaches*. London, UK: Sage.
- Erdemir, E. & Koç, U. 2010. Postmodernizm ve komplekslik: Örgüt kuramı bağlamında paradigmatik bir tartışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1): 25-48.
- Eriksson, P., & Kovalainen, A. 2015. *Qualitative methods in business research: A practical guide to social research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Fay, B. 1996. *Contemporary philosophy of social science*. Oxford, UK: Blackwell.
- Filstead, W. J. 1979. Qualitative methods: A needed perspective in evaluation research. T. D. Cook & C. S. Reichardt (Der.). *Qualitative and quantitative methods in evaluation research*: 33-48. Beverly Hills, CA: Sage.
- Fontana, A. & McGinnis, T.A. 2003. Ethnography since postmodernism. *Studies in symbolic interaction (studies in symbolic interaction, vol. 26)*: pp. 215-234, Bingley, UK: Emerald Group Publishing. [https://doi.org/10.1016/S0163-2396\(02\)26014-7](https://doi.org/10.1016/S0163-2396(02)26014-7)

- Gadamer, H.-G. 1960. *Wahrheit und methode*. Tübingen, GE: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Garfinkel, H. 1974. The origins of the term ethnomethodology. R. Turner (Der.), *Ethnomethodology*: 15-18. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Garfinkel, H. 1984. *Studies in Ethnomethodology*, 2. basım. Cambridge, UK: Polity Press.
- Garfinkel, H., Livingston, E., Lynch, M., Robillard, A., & MacBeth, D. 1988. *Respecifying the natural sciences as discovering sciences of practical action, I and II: Doing so ethnographically by administering a schedule of contingencies in discussions with laboratory scientists and by hanging around their laboratories*. Yayınlanmamış metin, Department of Sociology, UCLA.
- Gasson, S. 2004. Rigor in grounded theory research: An interpretive perspective on generating theory from qualitative field studies. *The handbook of information systems research*: 79-102. Hershey, PA: IGI Global.
- Geertz, C. 1973. Thick description: Toward an interpretive theory of culture. Lincoln, Y. S., & Denzin, N. K. (Der.). 2003. *Turning points in qualitative research*: 143-168. Walnut Creek, CA: Altamira.
- Gelman, J., Glaser, V. L., Eisenhardt, K. M., Gioia, D., Langley, A., & Corley, K. G. 2018. Finding theory-method fit: A comparison of three qualitative approaches to theory building. *Journal of Management Inquiry*, 27(3): 284-300. <https://doi.org/10.1177/1056492617706029>
- Gephart, R. P. 2004. Qualitative research and the academy of management journal. *Academy of Management Journal*, 47(4): 454-462. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2004.14438580>
- Gherardi, S. 1995. *Gender, symbolism and organizational cultures*. London, UK: Sage.
- Gilbert, L. S., Jackson, K., & di Gregorio, S. 2014. Tools for analyzing qualitative data: The history and relevance of qualitative data analysis software. *Handbook of research on educational communications and technology*: 221-236. New York, NY: Springer.
- Gilgun, J. F. 2004. Deductive qualitative analysis and family theory-building. V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Dilworth-Anderson, & D. M. Klein (Der.). *Sourcebook of family theory and research*: 83-84. London, UK: Sage.
- Gilgun, J. F. 2019. Deductive qualitative analysis and grounded theory: Sensitizing concepts and hypothesis-testing. A. Bryant & K. Charmaz (Der.). *The SAGE handbook of current developments in grounded theory*: 107-122. London, UK: Sage.

- Gill, M. J. 2014. The possibilities of phenomenology for organizational research. *Organizational Research Methods*, 17(2):118-137. <https://doi.org/10.1177/1094428113518348>
- Gioia, D. A., Corley, K. G., & Hamilton, A. L. 2013. Seeking qualitative rigor in inductive research: Notes on the Gioia methodology. *Organizational Research Methods*, 16(1): 15-31. <https://doi.org/10.1177/1094428112452151>
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. 1967. *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago, IL: Aldine.
- Goffman, E. 1981. *Forms of talk*. Oxford, U.K.: Basil Blackwell.
- Gough, N. 2002. Blank spots, blind spots, and methodological questions in postgraduate research. *Postgraduate Research Conference*, Deakin University.
- Grandy, G. 2018. An introduction to constructionism for qualitative researchers in business and management. *The Sage handbook of qualitative business and management research methods*: 173-184. London, UK: Sage.
- Green, J. 2000. Understanding social programs through evaluation. N. Denzin & Y. Lincoln (Der.). *Handbook of qualitative research*, 2nd edition: 981-999. London, UK: Sage.
- Greenberg, D., Clair, J., & Ladge, J. J. 2021. A feminist perspective on conducting personally relevant research: Working mothers studying pregnancy and motherhood at work. *Academy of Management Perspectives*, 35(3): 400-417. <https://doi.org/10.5465/amp.2018.0087>
- Greenwood, D. & Levin, M. 2005. Reform of the social sciences and of universities through action research. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Der.). *The Sage handbook of qualitative research*: 43-65. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Grondin, J. 2016. The hermeneutical circle. N. Keane ve C. Lawn (Der.). *The Blackwell companion to hermeneutics*: 299-305. Oxford, UK: Blackwell.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. 1989. *Fourth generation evaluation*. Newbury Park, CA Sage.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. 1994. Competing paradigms in qualitative research. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Der.). *Handbook of qualitative research*: 105-117. Thousand Oaks, CA Sage.
- Guba, E., & Lincoln, Y. S. 1988. Do inquiry paradigms imply inquiry methodologies? D. Fetterman (Der.). *Qualitative approaches to evaluation in education: The silent scientific revolution*: 89-115. New York, NY: Praeger.
- Guion, L. A. 2002. *Triangulation: Establishing the validity of qualitative studies*. Technical Report FCS6014, Institute of Food and Agricultural Sciences. Gainesville, FL: University of Florida Press.

- Güneştepe K., Topal Z., & Tunçalp D. 2021. More than perks and a shared office: How coworking spaces participate in entrepreneurs' resource acquisition. N. Mitev, J. Aroles, K. A. Stephenson, & J. Malaurent (Der.). *New ways of working: Technology, work and globalization*. Cham, CH: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-61687-8_8
- Güneştepe, K. & Tunçalp, D. 2016. Viva solidarity!: Framing repertoire of emerging social movements against institutional change in two Turkish universities. *Towards a comparative institutionalism: Forms, dynamics and logics across the organizational fields of health care and higher education (Research in the Sociology of Organizations, Vol. 45)*: 297-326. Bingley, UK: Emerald Group Publishing. <https://doi.org/10.1108/S0733-558X20150000045022>
- Güneştepe, K., Arıoğlu, M. G., & Tunçalp, D. 2021. Conforming With Diverse Expectations: How Do Social Enterprises Acquire Symbolic Capital?. M. A. Fındıklı & D. A. Erdur (Der.). *Creating social value through social entrepreneurship*: 56-72. Hershey, UK: IGI Global.
- Hammersley, M. 1995. *The politics of social research*. London: Sage.
- Hammersley, M. 2005. Should social science be critical? *Philosophy of the Social Sciences*, 35(2): 175–195. <https://doi.org/10.1177/0048393105275279>
- Hardy, C. & Clegg, S. 1997. Relativity without relativism: Reflexivity in post-paradigm organization studies. *British Journal of Management*, 8: 5-17.
- Harley, B. & Cornelissen, J. 2020. Rigor with or without templates? The pursuit of methodological rigor in qualitative research. *Organizational Research Methods*. Erken basım. <https://doi.org/10.1177/1094428120937786>
- Hartman, R. S. 1967. Formal axiology and the measurement of values. *The Journal of Value Inquiry*, 1(1), 38–46.
- Headland, T. N., Pike, K. L., & Harris, M. E. 1990. *Emics and etics: The insider/outsider debate*. Newbury Park, CA: Sage.
- Heidegger, M. 1987. *Zollikon seminar: Herausgegeben von medard boss*. Frankfurt Am Main, DE: Klostermann.
- Hochschild, A. 1983 *The managed heart: The commercialization of human feeling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Holliday, A. 2015. Qualitative research and analysis. Paltridge, B., & Phakiti, A. (Der.). *Research methods in applied linguistics: A practical resource*: 49-62. London, UK: Bloomsbury Publishing.
- Hoon, C. 2013. Meta-synthesis of qualitative case studies: An approach to theory building. *Organizational Research Methods*, 16(4): 522-556. <https://doi.org/10.1177/1094428113484969>

- Houston, M. B. 2019. Four facets of rigor. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 47: 570–573. <https://doi.org/10.1007/s11747-019-00665-7>
- Hudson, L. A. & Ozanne, J. L. 1988. Alternative ways of seeking knowledge in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 14(4): 508-521. <https://doi.org/10.1086/209132>
- Husserl, E. 1982. Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy. First Book. F. Kersten (Ter.). *General introduction to a pure phenomenology. Edmund Husserl collected works, Vol. II*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Hyde, K. F. 2000. Recognising deductive processes in qualitative research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 3(2):82-89.
- Johnson, P. & Duberley, J. 2003. Reflexivity in management research. *Journal of Management Studies*, 40(5): 1279-1303. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00380>
- Johnson, P. & Duberley, J. 2000. *Understanding management research. An introduction to epistemology*. London, UK: Sage.
- Jonsen, K., Fendt, J., & Point, S. 2018. Convincing qualitative research: What constitutes persuasive writing?. *Organizational Research Methods*, 21(1): 30-67. <https://doi.org/10.1177/1094428117706533>
- Kemmis, S. & McTaggart, R. 2005. Participatory action research. N. K. Denzin & Y.S. Lincoln (Der.) *The Sage handbook of qualitative research*: 559-603. Thousand Oaks, CA: Sage.
- King, A. & de Rond, M. 2011. Boat race: Rhythm and the possibility of collective performance. *The British Journal of Sociology*, 62(4): 565-585. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2011.01381.x>
- Kirk, J. & Miller, M. 1986. *Reliability and validity in qualitative research*. Newbury Park, CA: Sage.
- Koch, T. 1994. Establishing rigour in qualitative research: the decision trail. *Journal of Advanced Nursing*, 19(5): 976-986. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1994.tb01177.x>
- Kohonen, E. 2008. The impact of international assignments on expatriates' identity and career aspirations: Reflections upon re-entry. *Scandinavian Journal of Management*, 24(4): 320-329.
- Kottak, C. 2006. *Mirror for humanity*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Kuhn, T. S. 1962. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Kvale, S. 1994. Ten standard objections to qualitative research interviews. *Journal of Phenomenological Psychology*, 25(2): 147-173. <https://doi.org/10.1163/156916294X00016>
- Lather, P. 1993. Fertile obsession: Validity after poststructuralism. *The Sociological Quarterly*, 34(4): 673-693. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1993.tb00112.x>
- Lather, P. 2003. Issues of validity in openly ideological research: Between a rock and a soft place. Y. S. Lincoln & N. K. Denzin (Der.). *Turning points in qualitative research: Tying knots in a handkerchief*: 185–215. Walnut Creek, CA: Altamira.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lincoln, Y. S., Guba, E. G. & Lynham S. A. 2011. Paradigmatic controversies, contradictions and emerging confluences, revisited. Denzin N. K. & Lincoln Y. S. (Der.). *The SAGE handbook of qualitative research*: 97-128. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Locke, K., Feldman, M., & Golden-Biddle, K. 2020. Coding practices and iterativity: Beyond templates for analyzing qualitative data. *Organizational Research Methods*, Erken basım. <https://doi.org/10.1177/1094428120948600>
- Lok, J. & de Rond, M. 2013. On the plasticity of institutions: Containing and restoring practice breakdowns at the Cambridge University Boat Club. *Academy of Management Journal*, 56(1): 185-207. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0688>
- Lyotard, J.-F. 1984. *The postmodern condition: A report on knowledge*. Terc. G. Bennington & B. Massumi. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Magnani, L. 2011. *Abduction, reason and science: Processes of discovery and explanation*. New York, NY: Springer
- Mannucci, P. V., Orazi, D. C., & de Valck, K. 2020. Developing improvisation skills: The influence of individual orientations. *Administrative Science Quarterly*, 66(3): 612–658. <https://doi.org/10.1177/0001839220975697>
- Markee, N. 2013. Emic and etic in qualitative research. C. Chapelle (Der.). *The encyclopedia of applied linguistics*: 404-427. Hoboken, NJ: Wiley.
- McArdle, K., Hurrell, A., & Muñoz Martinez, Y. 2013. What makes teachers good at what they do? The axiological model. J. McNiff (Der.), *Value and virtue in practice-based research*: 79–92. Dorset, UK: September Books.
- McCall, G. J. & Simmons, J. L. (Der.). 1969. *Issues in participant observation: A text and reader (Vol. 7027)*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- McIntyre, A. 2007. *Participatory action research*. London, UK: Sage.
- McKenzie N. & Knipe S. 2006. Research dilemmas: Paradigms, methods and methodology. *Issues in Educational Research*, 16(2): 193-205.
- Merleau-Ponty, M. 1974. *Phenomenology of perception*. London, UK: Routledge.

- Meyer, S. B. & Lunney, B. 2013. The application of abductive and retroductive inference for the design and analysis of theory-driven sociological research. *Sociological Research Online*, 18(1): 1–11. <https://doi.org/10.5153/sro.2819>
- Michel, A. 2011. Transcending socialization: A nine-year ethnography of the body's role in organizational control and knowledge workers' transformation. *Administrative Science Quarterly*, 56(3): 325-368.
- Miller, G. 1997. Building bridges: the possibility of analytic dialogue between ethnography, conversation analysis and Foucault. D. Silverman (Der.). *Qualitative research: Theory, method and practice*. London: SAGE Publications
- Morgan, G. & Smircich, L. 1980. The case for qualitative research. *Academy of Management Review*, 5(4), 491-500.
- Mulholland, J. 2007. Understanding the self as instrument. P. C. Taylor & J. Wallace, J. (Der.). 2007. *Contemporary qualitative research*: 45-57. Dordrecht, NL: Springer.
- Munir, K., Ansari, S., & Brown, D. 2021. From Patañjali to the "gospel of sweat": Yoga's remarkable transformation from a sacred movement into a thriving global market. *Administrative Science Quarterly*, 66(3): 854-899. <https://doi.org/10.1177/0001839221993475>
- Müller, M. 2006. Discourses of postmodern epistemology: Radical impetus lost? *Progress in Development Studies*, 6(4): 306-320
- Neuman, L. W. 2013. The meanings of methodology. In L. W. Neuman (Ed.), *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7th ed.). Essex, UK: Pearson Education.
- Nicolini, D. 2012. *Practice theory, work, and organization: An introduction*. Oxford, U.K.: Oxford University Press.
- Olesen, V. 2005. Early millennium feminist qualitative research. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Der.). *Handbook of qualitative research*. London, UK: Sage.
- Özkuş, A. S. 2017. Ticaret mektebinde verilen eğitim üzerine bir inceleme: 'Usûl-i ticaret dönemi' (1883-1916). *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 5-42.
- Özseven, M. 2017. Alan tözü ve kurumsal mantıklar: Türk sağlık alanının evrilmesinde sağlık tözünün rolü. *Yönetim Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 69-106.
- Özseven, M. 2020. Habitusun çoklu kurumsal mantıklar altında geliştirilen pratiklere etkisi. *Yönetim Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 57-88.
- Patton, M. 2002. *Qualitative research and evaluation methods (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Peca, K. 2000. *Critical theory in education: Philosophical, research, sociobehavioral, and organizational assumptions*. Albuquerque, NM: New Mexico University.
- Pillow, W. 2003. Confession, catharsis, or cure? Rethinking the uses of reflexivity as methodological power in qualitative research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 16(2): 175-196. <https://doi.org/10.1080/0951839032000060635>
- Polkinghorne, D. E. 1988. *Narrative knowing and the human sciences*. Albany, NY: State University of New York. Press
- Pollner, M. & Emerson, R. 2001. Ethnomethodology and ethnography. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, & L. Lofland (Der.) *Handbook of ethnography*. London, UK: Sage.
- Poutanen, S. 2007. Critical realism and poststructuralist feminism: The difficult path to mutual understanding. *Journal of Critical Realism*, 6(1):28-52. <https://doi.org/10.1558/jocr.2007.v6i1.28>
- Prasad, A. 2003. The gaze of the other: Postcolonial theory and organizational analysis. A. Prasad (Der.). *Postcolonial theory and organizational analysis: A critical engagement*: 3-43. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Pratt, M. G. 2008. Fitting oval pegs into round holes: Tensions in evaluating and publishing qualitative research in top-tier North American journals. *Organizational Research Methods*, 11(3): 481-509. <https://doi.org/10.1177/1094428107303349>
- Pratt, M. G., Sonenshein, S. & Feldman, M. S. 2020. Moving beyond templates: A bricolage approach to conducting trustworthy qualitative research. *Organizational Research Methods*, Erken basım. <https://doi.org/10.1177/1094428120927466>
- Quinton, A. 1995. *The Oxford companion to philosophy*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Rescher, N. 2013. *Value matters: Studies in axiology*. Frankfurt, DE: Ontos Verlag.
- Richardson, L. 2000. Evaluating ethnography. *Qualitative Inquiry*, 6(2): 253-255. <https://doi.org/10.1177/107780040000600207>
- Ricoeur, P. 1976. *Interpretation theory*. Fort Worth, TX: Texas Christian University Press.
- Riessman, C. 1993. Narrative analysis. *Qualitative research methods series, No. 30*. Newbury Park, CA: Sage.
- Rubin, H. J., & Rubin, I. S. 2011. *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. London, UK: Sage.
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. 2019. *Research methods for business students. 8th edition*. Essex, UK: Pearson Education.

- Savall, H., Zardet, V., Bonnet, M., & Peron, M. 2008. The emergence of implicit criteria actually used by reviewers of qualitative research articles: Case of a European journal. *Organizational Research Methods*, 11(3): 510-540. <https://doi.org/10.1177/1094428107308855>
- Sayım, K. Z. & Tunçalp, D. 2019. Diplomats' immunity to foreignness: Socialization, preparation and work environment in expatriate adjustment, *Yönetim Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 41-98.
- Sayın, Z., & Erdoğan, N. 2020. Performans artırma yoluyla meşruiyeti yeniden kazanma: Türk Kızılay'da yeniden yapılanma örneği. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 1-30.
- Schatzki, T. 1996. *Social practices: A Wittgensteinian approach to human activity and the social*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Schatzki, T. 2002. *The site of the social. A philosophical account of the constitution of social life and change*. Pennsylvania, PA: Pennsylvania State University Press.
- Schatzki, T. 2012. A primer on practices. J. Higgs, R. Barnett, S. Billett, M. Hutchings, & F. Trede (Der.). *Practice-based education: Perspectives and strategies*: 13-26. Rotterdam, NL: Sense.
- Schmitt, R. 1959. Husserl's transcendental-phenomenological reduction. *Philosophy and Phenomenological Research*, 20(2): 238-245. <https://doi.org/10.2307/2104360>
- Seale, C. 1999. Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4): 465-478. <https://doi.org/10.1177/107780049900500402>
- Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J. F., & Silverman, D. 2004. Introduction: Inside qualitative research, C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (Der.). *Qualitative research practice*. London, UK: Sage.
- Silverman, D. 1985. *Qualitative methodology and sociology: Describing the social world*. Aldershot, UK: Gower.
- Silverman, D. 1993. *Interpreting qualitative data: Strategies for analysing talk, text and interaction*. London, UK: Sage.
- Silverman, D. 2016. Introducing qualitative research. Silverman, D. (Der.) *Qualitative research*: 3-14. London, UK: Sage.
- Soydemir, C. O. & Erçek, M. 2019. Reconciling history and organization theory: Challenges and prospects of a hermeneutical program of inquiry. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 5-18.
- Strang, D. & Siler, K. 2017. From 'just the facts' to 'more theory and methods, please': The evolution of the research article in Administrative Science Quarterly, 1956–2008. *Social Studies of Science*, 47(4): 528-555. <https://doi.org/10.1177/0306312717694512>

- Strauss, A. L. & Corbin, J. 1990. *The basics of qualitative analysis: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Terjesen, S. & Elam, A. 2009. Transnational entrepreneurs' venture internationalization strategies: A practice theory approach. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(5): 1093-1120. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2009.00336.x>
- Tobin, G. A. & Begley, C. M. 2004. Methodological rigour within a qualitative framework. *Journal of Advanced Nursing*, 48(4): 388-396. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2004.03207.x>
- Tracy, S. J. 2010. Qualitative quality: Eight "big-tent" criteria for excellent qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 16: 837-851. <https://doi.org/10.1177/1077800410383121>
- Tunçalp, D. & Lê, P. L. 2014. (Re) Locating boundaries: a systematic review of online ethnography. *Journal of Organizational Ethnography*, 3 (1): 59-79. <https://doi.org/10.1108/JOE-11-2012-0048>
- Uçar-Kartoğlu, N. 2018. Türkiye müzecilik örgütsel alanında kurumsal mantıklar: Rekabetçi mi, tamamlayıcı mı? *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 33-76.
- Uslu, S. 2020. İlkokul sınıf öğretmenlerinin iş-yaşam dengesini açıklayan olgular üzerine nitel bir araştırma. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 35-64.
- Valle, R. S. & King, M. 1978. An introduction to existential-phenomenological thought in psychology. R. S. Valle & M. King (Der.). *Existential-phenomenological alternatives for psychology*: 6-17. New York, NY: Oxford University Press.
- Vatansever, Ç. 2017. Bir oto-biyografi üzerinden otantik liderliği yorumlamak: Turgut Uzer'in 'Olymp ve Faniler' kitabı. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 43-68.
- Walter, E. 2008. Reflexivity. *Cambridge advanced learner's dictionary*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/reflexivity>
- Wetherell, M., Taylor, S., & Yates, S. 2001a. *Discourse theory and practice: A reader*. London, UK: Sage.
- Wetherell, M., Taylor, S., & Yates, S. 2001b. *Discourse as data: A guide for analyst*. London, UK: Sage.
- Wheaton, B. & Beal, B. 2003. Keeping it real: Subcultural media and the discourses of authenticity in alternative sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 38(2): 155-176. <https://doi.org/10.1177/1012690203038002002>
- Willis, J. W., Jost, M., & Nilakanta, R. 2007. *Foundations of qualitative research: Interpretive and critical approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Winter, G. 2000. A comparative discussion of the notion of validity in qualitative and quantitative research. *The Qualitative Report*, 4(3): 1-14.
- Wittgenstein, L. 1959. Wittgenstein's Lectures in 1930-33. G. E. Moore (Der.). *Philosophical papers*: 252-324. London, UK: Allen.
- Yin, R. K. 2011. *Qualitative research from start to finish*. New York, NY: Guilford Press.
- Yin, R.K. 1984. *Case study research: Design and methods*, Sage, Thousand Oaks, CA.
- Young, R & Collin, A. 2004. Introduction: Constructivism and social constructionism in the career field. *Journal of Vocational Behaviour*, 64(3): 373-388. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2003.12.005>

